

aceste materiale lingvistice și antroponimice trebuie studiate și considerate numai în contextul fenomenului social-politic și economic în care au luat naștere și s-au transmis, adică în cazul de față înainte de toate: relațiile social-economice româno-maghiare cu fenomenul deznaționalizării românilor, — fără de care întreaga problemă a antroponimiei în Transilvania și în vechea Ungarie nu poate fi abordată eficient și soluționată just.

Apreciind rezonabil, în măsura cuvenită proporțiile și însemnatatea fenomenului de influențare lexicală și antroponimică a colectivității populare românești din Transilvania asupra populației maghiare, se are în vedere simultan influența inversă, a limbii și societății ungurești asupra românilor, atât în lexic, cât și în antroponimie. Asemenea raport de reciprocitate este firesc și necesar în procesul milenar de simbioză și intensă, complexă osmoză între două popoare și culuri, în al cărui evitând și combătând peste tot ca ceva inutil și dăunător spiritul de polemică politică și națională ce a caracterizat în trecut studiile în problemele istorice majore ale Transilvaniei.

Elucidarea prezenței elementului social-etic românesc — apreciat incorrect ca „dispărut” — în estul Transilvaniei (Secuime) explică deplin faptul că în centrul spațiului istoric firesc și continuu al poporului român s-a ivit o breșă cu întinderea a trei județe, un „gol” artificial constitutiv definitiv în veacurile al XIX-lea și al XX-lea. Rezultă cu puterea evidenței că întregul teritoriu al României era locuit de români în deplină continuitate înainte de a se fi intercalat imigrații eterogene în estul, sudul și vestul Transilvaniei, alterind în oarecare măsură structura social-culturală și unitatea continuă lingvistică a romanității carpato-danubiene în evul mediu.

În ceea ce privește secuimea maghiară din Transilvania, se poate spune că este un fenomen specific, deosebit de complex, care nu poate fi înțeleasă în întregime în cadrul unei analize limitate la un singur teritoriu.

I. SECUIM IN TRANSILVANIA

Secuimea maghiară din Transilvania este un fenomen specific, deosebit de complex, care nu poate fi înțeleasă în cadrul unei analize limitate la un singur teritoriu.

Limba, antroponimia și deznaționalizarea în Ungaria

Intre elementele social-lingvistice transmise de români populației maghiarofoane un loc deosebit ocupă antrōponimie, remarcabilă atât prin cantitatea și valoarea lor filologic-lingvistică și culturală, cât mai ales prin semnificația social-politică, demografică și politică. Împrumutarea lor s-a făcut într-un timp și condiții determinante, mai bine cunoscute decât transmiterea elementelor din lexic (apelative, verbe etc.), fiind nu numai un fenomen onomatologic-lingvistic și cultural (adică pură „transmitere” de nume proprii), ci un fapt social demografic și biologic, o „împrumutare” cu purtători cu tot, inclusiv unele părți din grupa social-etică românească integrate în grupa conlocuitoare, dominantă politic și social-economic, în care au adus cu sine (păstrând în continuare) numele proprii românești (eventual chiar maghiare și de tip pregnant unguresc luate anterior; cf. Anexa I). Dintre acestea un mare număr se păstrează încă vii, curente, utilizate pînă azi și în viitor de populația maghiarofoană a Transilvaniei și Ungariei. Dar o cantitate (desigur mult mai mare) a fost abandonată treptat încă din veacul al XVII-lea și mai ales al XIX-lea, înlocuită cu nume ungurești sau unele „trădări” și adaptări. Prezența unui impozant număr de antroponime românești la populația ungarofoană îndeosebi la secuime — este rezultatul concret, evident, semnificativ al unei profunde și masive dezenaționalizări, fie în forme izolate, individuale (familii mai ales în mediul urban și în păturile suprapuse din Transilvania și vechea Ungarie), fie cu deosebire în grupuri mari, părți din sate ori sate întregi; ultima variantă mai ales în zona centrală a teritoriului locuit și organizat de secuime, aşa-numita Secuime, unde elementul popular românesc s-a contopit în cel ungaro-secuiesc maghiaroфон. Este un fenomen social-istoric și demografic-biologic, de veche dată (2—3 veacuri), observat încă de la sfîrșitul veacului al XVIII-lea și în veacul al XIX-lea, dezbatut intens și studiat multilateral cu noi rezultate impunătoare între anii

1920 și 1940 de către cercetătorii români. Drept aceea, fenomenul comportă o examinare specială, deși sumară (că permite cadrul limitat al unei cercetări de caracter în primul rînd lingvistic-filologic și onomatologic), mai cu seamă că erudiții filologi-lingviști români (unii absorbiți mereu de curentul latinizant, ori de chestiuni minore)¹ nu au dat atenție unei materii de studiu atât de copioasă, interesantă și importantă cum este antroponimia românească din Secuime și restul Transilvaniei. În același timp, filologii unguri în epoca horthystă ocoleau cu justificată prudență și multă abilitate (mai ales prin tăcere) atare subiect incomod, — care de altfel prezintă și unele dificultăți obiective în documentare și identificarea materialelor, în interpretarea lor social-istorică, dar mai ales implicații național-politice de actualitate ce pot să provoace susceptibilitatea cercetătorilor ce au stat sau vor să mai stea în slujba vreunor planuri de dominare a altor popoare.

În vederea unei judicioase, cît mai ample înțelegeri obiective a prezenței masive, a proporțiilor neobișnuite și rostului aceluia important, chiar colosal stoc de antroponime românești la populația maghiaro-fonă în Transilvania și vechea Ungarie, mai ales în „teritoriile secuiești”, este util și absolut necesar a cunoaște premisele social-politice ale fenomenului, adică realitățile locale, condițiile în care antroponimele au trecut „cu oameni cu tot” din comunitatea social-etică-lingvistică românească la cea maghiară, deci întregul mediul social-politic și economic al Transilvaniei de pe la a. 1800 pînă la destrămarea monarhiei habsburgice austro-ungare în anul 1918 și sfîrșitul primului război mondial².

Politica de maghiarizare a popoarelor din Imperiul austro-ungar. Un punct central în politica feudalismului și a burgheziei dominante în ultimul veac și jumătate în Ungaria și Transilvania a fost deznaționalizarea populației autohtone, o acțiune intensivă, pe scară largă, făcută cu orice preț, în orice fel, începînd organizat din veacul al XVIII-lea, dar mai insistent, perseverent șiabil din a doua jumătate

¹ Măruntișuri ale foneticii și dialectologiei sau studiul prenumelor („nume de botez”) la români în veacul al XX-lea: chiar niște pseudo-probleme ce și-au creat cercetătorii în chip artificial ca „structuralismul”, lingvistica matematică etc., care au servit prea puțin studiului istoric al limbii și culturii, istoriei poporului român.

² Din ampla bibliografie asupra descompunerii monarhiei, de menționat numai: schiță bine documentată a unui contemporan și participant la evenimente I. Lușăș, *La désagrégation de la monarchie austro-hongroise et la libération de la Transylvanie* în *La Trans.*, p. 453–468; *Destăriarea monarhiei austro-ungare (1900–1918)*, sub redacție C. Daicoviciu — M. Constantinescu, București, 1964 (Biblioteca Historica Româniae, I), 263 p., comunicări la conferința istoricilor, Budapesta, 4–9 mai 1964; M. Constantinescu, *Date noi cu privire la unirea Transilvaniei cu România*, în *Vîta Românească*, XIX, 1966, nr. 12; cf. An Ist., XI, 1968, p. 59–156, 171–249 s.a.

a veacului al XIX-lea, în perioada așa-numitului „dualism” (alianța austriecilor germanofoni cu ungurii împotriva naționalităților din Austro-Ungaria). Prin faimoasa lege XLIII, votată de dieta ungurească și sanctionată în anul 1868, erau înălțurate ultimele rămășițe ale autonomiei politico-administrative a „principatului” ardelean, încit nobilimea și burghezia maghiara aveau mînă liberă să-și asigure preponderența nu numai politică, dar și economică în toată țara urmărind să înălțure pătuarea conducătoare românească și să sească în Transilvania. Era destul de limpede ce perspective de „evoluție” aveau naționalitățile ca atare, în primul rînd cea majoritară românească:

„Sistema dualistă sub a cărui jug ne aflăm, cum se stie—scrisă economistul I. Roman — avea și are ca scop maghiarizarea, sau exterminarea naționalităților. Acestei nefericite idei bărbătii de stat ai Ungariei au jertfit autonomia economică a țării lor ca pret de schimb... Prin aceasta a deschis portile sale industriei germane care a ucis în embrion industria sa națională lăudându-i chiar și speranța de emancipare”³. Pe plan cultural, politica „dualismului” austro-ungar era înfăptuită prin ofensiva împotriva instituțiilor culturale de bază ale popoarelor: școala și biserică, — cum și împotriva limbii lor naționale. Proiectul de lege din anul 1879 adus de ministrul instrucțiunii la Budapesta, Augustin Trefort, urmărea introducerea obligatorie a limbii maghiare în toate școlile elementare, proiect contra căruia românii ardeleni au dus o luptă dirză sub conducerea celor doi mitropoliti (din Sibiu și Blaj), cu participarea tuturor intelectualilor și a întrăgului popor⁴. Treptat, cu remarcabilă îndemînare, politica bine calculată a deznaționalizării a dus la rezultate apreciabile: era o acțiune de notorietate generală, cu triste fâșmă în toată lumea, — operă a statului în alianță cu cele trei biserici ungurești în dauna popoarelor (mai ales svabi, slovaci, români, evrei, armeni) din vechea Ungarie; o politică socotită de unii, cu deosebire de victime, ca o veritabilă calamitate (sistem de crime social-politice, de barbarie în plină epocă a civilizației moderne), care însă poate să apară „explicabilă”, chiar necesară, justificată (desigur pentru cei care o practicau profitind pe urma ei) dacă era privită unilateral prin optica a două realități mai de seamă: a) tendințele de expansiune și cotoare ale unui sistem politic-militar imperialist hrăpăret, inspirat de niște pretenții anacronice de dominare și exploatare, vehiculate de gran-

³ Ioan Roman, în *Economul* (Blaj), 1880, nr. 1, din 1/13 ian., p. 4, citat în Acta MN., III, p. 534.

⁴ *Gazeta Transilvanici*, 1879, nr. 17, 24; *Telegraful Român*, 1879, nr. 15, p. 57–59; nr. 24, p. 94–95; *Observatorul*, 1879, nr. 12, p. 45–48; T. Păcașianu, *Cartea de aur...*, Sibiu, VI (1910), p. 709–712, 714–720; *Din istoria Transilvaniei*, București, II (1961), p. 244; cf. cele cinci scrisori ale lui G. Barițiu în legătură cu proiectul de lege școlară din a. 1879 publicate cu comentar în Acta MN., III, p. 521–529 (L. Ursuțiu). An Ist., XXI, 1978, p. 441–457 „Legile lui Apponyi...” (S. Mindruț).

d țomania trufășă a unui fel de șovinism mesianic ce nu era dispus să recunoaște egalitatea în drepturi și dreptul la viață pentru alte nemări de oameni; b) faptul că elementul etnic unguresc zis „majoritar”, dominant oficial în statul dinainte de 1918, era numai o minoritate față de totalul naționalităților în cadrul geografic și demografic al Ungariei. Acțiunea maghiarizatoare asupra unei numeroase populații eterogene se făcea nu numai cu forță brută și teroare, cu presiuni economice, dar și în forme nuantate, cu mijloace pasnice sub paravanul ademenitor al unor lozinei trandafirii, nobile, înalte-toare, ca „misiunea civilizatoare”, „ideea de stat național”, „unitatea națională a țării”, „apărarea neamului (rasei, fajvédelem)” etc.; uneori — în Transilvania — chiar sub pretextul unei scornituri absurdă: să readucă la matca naționalității ... „pe maghiarii românițăi” (!!).

Despre faimoasa politică de maghiarizare există o bibliografie amplă, abundentă, în diferite limbi europene (franceză, maghiară, italiană, germană, română etc.) ce ar fi imposibil și inutil a se reproduce aici⁵. Din lucrări mai vechi se poate aminti: Franz V. Löher, *Vom Sprach- und Völkerstreit in Ungarn*, Sibiu, 1873 (— *Allgemeine Zeitung*, Augsburg, 1873, ian.); cf. I. Hurdubetiu, în *Muscelul Nostru*, nr 9—10, 1940 (extras). Aurel C. Popovici⁶, *Chestiunea naționalităților și modalurile soluționării sale în Ungaria*, Sibiu, 1894, 80 p., a dat o imagine plastică, realistă a situației la sfîrșitul veacului al XIX-lea: „Societatea maghiară se găsește într-o regretabilă confuziune. O parte din corifeii maghiarimii vor maghiarizarea tuturor naționalităților; alții s-ar mulțumi cu unghizarea inteligenței popoarelor nemaghiare; alții consideră maghiarizarea drept o utopie, dar tot nu au curajul să abordeze cestiunea, analizând-o calm și derivind consecințele firești din convingerea despre absurditatea stăruințelor de maghiarizare” (p. VII); arată apoi: metode, mijloace, sistemul acțiunii etc.; p. 11—25 „politica de maghiarizare”. Ioan Russu-Sirianu, *România din statul ungar [Arad ?]*, 1904, introd. A. C. Popovici, *La question roumaine en Transylvanie et en Hongrie*, Lausanne, Paris, 1916, 230 p. T. V. Păcătianu, *Cartea de aur, sau luptele politice naționale ale românilor de sub coroana ungară*, Sibiu, I—VIII, 1904—1915. S. Dragomir, *Les deux attitudes du comte Bethlen*

⁵ În legătură cu politica Ungariei față de popoarele subjugate în perioada mai veche (veacurile X—XVII), cf. Pfie, NatKampf., passim.

⁶ Despre concepțile și activitatea politică a bănățeanului A. C. Popovici, originar din Lugoj (1863—1917), v. excelenta caracterizare scurtă dată de Al. Lapedatu, în *Miscelanea* (1925), p. 37—40 (= *Neamul Românesc*, 7.VII, 1918); Trans., LI, 1920, p. 705—706, LVIII, 1927, p. 329—334; M. Constantinescu, *Partisans et adversaires roumains de la „Gross-österreich” en Transylvanie*, în *Nouvelles études d'histoire*, București, III, 1965, p. 345—362.

în RevTr., I 1934, p. 5—13; Trans., 74, 1934, p. 794 și urm.⁷; O. Ghibus, *Un livre secret du gouvernement hongrois : les Roumains de Hongrie et la nécessité de les magyariser*, RevTr., I, p. 61—72. Al. Lapedatu, *Un episod revoluționar în luptele naționale ale românilor de peste munti acum o jumătate de veac*, în MemIst., III, XVIII 1936/7, p. 233—310, acțiunea de maghiarizare (EMKE etc.) și reacțiunea „iridentei române” în a. 1885. Tib. Morariu, *Elementul germanic în Transilvania*, în LucrGeorg., VII, 1942, p. 77—99; p. 88—94 „maghiarizarea germanilor”, cu amplă bibliografie și judicioase observații asupra fenomenului în general. I. Lupas, *Der österreichisch-ungarische Dualismus. Seine Folgen für Kroatien und Siebenbürgen*, în GeschRum., p. 510—529, în special p. 526—9. G. Moreianu, *Les luttes des Roumains Transylvains pour la liberté et l'opinion européenne*, Paris, 1933, 280 p. Studiul de bază, sistematic, cu amplă documentare asupra politicii de maghiarizare în Transilvania: Z. Păcătanu, *Der Kampf der Volksgruppen Siebenbürgens gegen die Magyarisierung*, în Siebenbürgen, I, p. 227—248, prezintă etapele și cursul politicii oficiale a Budapestei, legislația (economică, electorală, presă etc.), politica școlară, eclesiastică și situația naționalităților.

Din ultima analiză critică (cu amplă documentare) a problemei naționale și a politicii deznaționalizatoare în Austro-Ungaria: M. Constantinescu, L. Bányai, V. Curticăpeanu, C. Göllner, C. Nuțu, *Cu privire la problema națională în Austro-Ungaria (1900—1918)*, în *Desfrâmarea monarhiei* (cît. supra, nota 2), p. 93—189: (introducere, I. poziții și curente în problema națională în Austro-Ungaria, II. politica de asuprire națională și mișcările de eliberare națională în cursul primului război mondial; începutul desfrâmării Imperiului habsburgic, IV. desfrâmarea și prăbușirea Imperiului habsburgic, V. unirea Transilvaniei cu România veche), sint de reținut cu deosebire aceste pasaje concise și semnificative: „în formula statului dualist s-au întrunit două oligarhii vindicative ce s-au înarmat pînă în dinți

⁷ De relevat Trans., 74, p. 794—795, acțiunea de maghiarizare făcuse progrese importante din a. 1867 încoace, prin administrație și școală, printr-o politică diabolică chibzuită de excludere a elementului românesc din orașe și din marile centre industriale noi create, prin boicotarea întreprinderilor românești și persecuția sistematică organizată a instituțiilor financiare, bănci și cooperative, prin colonizări ménite a străpunge blocul românesc și prin o politică agrară ce a pauperizat pe țărani și a constrins să emigreze masiv din anumite regiuni. Nu se poate nega succesul ungurilor în unele domenii... (după 1892) guvernul ungar a continuat să suprime orice mișcare, orice acțiune națională, încercare de a organiza poporul român din Transilvania. Asemenea pornire spre desfașurarea naționalității române, pusă sub patronajul monarhiei habsburgice s-a desfășurat în preajma războiului trecut (1914—1918), atacind cu persistență limba, școala, biserică, proprietatea, libertatea gîndirii, presa, dreptul de asociere și tot ce poate constitui patrioțul inalienabil al unei națiuni care și respectă tradiția și demnitatea proprie...”.

pentru stăpinirea, asuprirea și exploatarea atât a proprietelor mase populare, cât și a națiunilor slave și românești subjugate, încercind expansiunea către sud-est pe seama acelorași națiuni slave și românești (iugoslavi, români, bulgari). Dualismul avea un puternic conținut de clasă: întărirea monarhiei, prelungirea domniei claselor stăpiniștoare austriace prin sprijinul oferit de păturile exploataților maghiari și întărirea supremăției acestora din urmă pe teritoriile locuite în majoritate de alte popoare. Pentru masele populare din cuprinsul «regatului ungur» dualismul a însemnat o înăsprire a exploatației sociale, exercitată de moșierimea și marea burghezie maghiară asupra proprietății popor și totodată o asuprire mai grea a naționalităților nemaghiare, o încercare organizată de impiedicarea dezvoltării acestora și de a le deznaționaliza” (p. 97–98). „În nici una din părțile statului habsburgic germană sau maghiară nu reprezentau majoritatea populației. Se reamintește aici proporția naționalităților în Austro-Ungaria:

Populația după limbă maternă

Austria

Germanii	35,58%	— 9 950 266
Națiunile slave	60,65%	— 16 959 095
Italienii	2,75%	— 768 422
Români	0,98%	— 275 115
Unguri	0,04%	— 10 974

Ungaria

Unguri	48,1%	— 10 050 575
Națiunile slave	25,8%	— 5 380 190
Români	14,1%	— 2 948 032
Germanii	9,8%	— 2 037 435
Alții	2,2%	— 469 255” (p. 99).

„Recensământul din 1910, care oglindea tendințele a peste trei decenii de maghiarizare forțată, populația maghiară fiind ridicată din 6 445 487 la 10 050 575 (creștere artificială, ireală de peste 55% în trei decenii), vădea încercarea de diminuare și falsificare a cifrelor adevărate privitoare la națiunile slave și românești în Ungaria. La acest recensământ însăși formulările și instrucțiunile au fost astfel întocmite încât să determine pe cetățenii de alte naționalități să declare ca limbă preferată limba națiunii dominante” (p. 100). „La sfîrșitul veacului al XIX-lea și începutul celui de-al XX-lea, dezvoltarea popoarelor din monarhie a intrat tot mai mult în conflict cu sistemul dualist, iar în Ungaria multinațională cu sistemul «statului național unitar», permanentizând o criză politică a monarhiei habsburgice în ansamblul ei, cît și a Ungariei de atunci. Ideea șovină de

«națiune politică maghiară», cuprinzind în mod artificial națiunea dominantă ungurească și națiunile asuprite, se îmbină cu o poziție loială față de sistemul dualist, considerat că o chezărie a supremăției maghiare într-o țară cu o populație aparținând în majoritate altor popoare...” (p. 123). „Una din formele esențiale în asuprirea națională era limitarea și constringerea economică...” (p. 124). „Învățământul în limba maternă a popoarelor asuprite era redus la gradul inferior și la posibilități restrinse ale bisericilor respective. Scoli medii cu limba de predare a popoarelor asuprite au existat numai în cîteva centre bisericești...” (p. 125). „Ca urmare a efectelor ce aveau unele legiuiri și măsuri privind comasările de pămînturi moșierești în detrimentul tărănimii, a maghiarizării numelor de sate și localități, desființării matricolelor bisericești și înființarea celor civile lupta popoarelor s-a întărit...” (p. 128).

Bibliografia despre secuizarea (maghiarizarea) românilor în Secuime: infra, p. 79 – 91.

Față de situația obiectivă dată (ca moștenire pozitivă a istoriei, a perioadei antice și medievale), în teritoriile anexate de statul feudal unguresc și față de obiectivele urmărite (dominare, exploatare pe mai departe), prin oprirea sau întinderea procesului de progres, de emancipare și trezire a conștiinței popoarelor în veacul al XIX-lea, — era imperios, urgent necesar să se interveni drastic spre a fi sporit numărul „națiunii dominante”, făcind să dispare ori măcar să scadă substanțial supușii alogeni și allogloti, care ajungeau la cifra de 11 000 000 nemaghiari în vechea Ungarie (cf. tabelul statistic de mai sus, p. 24). Tabloul național-etic și lingvistic variat, imprestirat (ca în puține alte state moderne) al Ungariei la sfîrșitul veacului al XIX-lea — în măsura reflectată de corectitudinea statisticilor din etapa respectivă — este prezentat în opera statistică-demografică (de proporții în adevăr impozante) a lui Balogh P., *A népfajok Magyarországon* [Neamurile de oameni (= compunerea etnică) ai Ungariei], Budapest, 1902, stabilind repartizarea idiomurilor și a neamurilor de oameni, fără a uita — în general și în principiu — să releve caracterul poliglot al populației în ansamblu⁸. Conducerea superioară de stat consideră că popoarele nemaghiare ar fi urmat să dovedească atită loialitate și conformism față de statul feudal (apoi burghez), incit să renunțe la dezvoltarea lor națională proprie, spre a se integra și a „dispare” în „mareea națiune politică unitară”, acel „stat unit

⁸ „E dolgozattal – és mellékleteivel – hú képet nyújtunk a magyar közösségek hazánk nyelvtérületi tagozatáról és a sajnépekrol, melyek az ország földrajzában tényezök és közéltében részesek. Bemutatjuk e földet népességének poliglott összetételeben, ahogy ma a hegy és vizrajzi hálózat szálai közt s a közigazgatási területek joghatárain belül a nyelvhatárok elvonulnak”, NfMgy., p. 1.

național”⁹, pe care-l visau urmărindu-i realizarea cercurile guvernante la Budapesta cu agenții lor din țară, și care pentru popoarele „minoritare” ar fi echivalat cu sinuciderea treptată. Rasist în aparență și intolerant, subapreciind cu dispreț suveran naționalitățile ca „rase inferioare”, imperialismul feudal-burghez ungur (intensificat după inaugurarea „dualismului”) a fost dus, prin politica față de naționalități și prin practicile sale, la situația paradoxală de a trebui să assimileze „înghijind” unele părți din aceleasi rase „inferioare”, foarte multe elemente eterogene (slavi, germani, evrei, români, armeni și.a.). Cum ce își imaginau cercurile conducătoare și o seamă de erudiți pe la a. 1900 despre românii din Transilvania o arată de ex. gradul avansat de șovinism confuzionist manifestat de unii, ca de ex. profesorul secundar A. Barabás, care cu dezinyoltură și candoare confunda noțiuni și realități net distințe, evidente pentru orice analfabet, prin formula originală și ingenioasă, „unguri de limbă română” („oláh nyelvű nép”, „oláh nyelvű magyar elem”), prin care înțelegea poporul român din Transilvania¹⁰. Aceeași era atitudinea lor față de alte popoare și „enclave etnice” din Ungaria. Asemenea fapte și transformări explică pe deplin marele număr de antroponime slave, germane, românesti, armene la populația maghiară (maghiarofonă). Scopul urmărit („statul și națiunea unită”) în situația obiectiv dată (oglindită în statistică) avea o „scuză” pentru mijloacele adoptate: spre atingerea unui atare scop politic, orice mijloc, legislație și măsuri represive (inclusiv crime, genocid, falsificarea datelor matricole, care era cel mai eficient în producerea unor aparente de probe în fața lumii)¹¹ apăreau potrivite întru infăptuirea căi mai rapida și cu

⁹ „Egyeséges nemzeti állam” (cf. de ex. Lucr. Geogr., V, p. 19).

¹⁰ Barabás E., *Maros-Torda vármegeye*, Budapest, 1907, p. 10, 11, 12. Acest autor zelos nu observa absurditatea unei asemenea formulă oglindite chiar în propria sa constatăre despre „lupta pe viață și pe moarte între elementul de limbă maghiară și cel de limbă română” (p. 17, „a Székelyföldön hol megkezdtődött már az ölet-halál harc a magyar és az oláh nyelvű elem között . . .”; atare luptă între „elementul maghiar și cel românonof” în Secuime era un mod eufemistic de a numă ultima etapă din acțiunea de maghiarizare a românilor). Dacă pentru unii ca Barabás E. — „unguri de limbă română”, pentru alții români din Secuime (în majoritate maghiarizati) nu puteau fi numiți decât ca „frații noștri secui” dar pentru alții mai extreni și habotnici nu există și nu au existat deloc români în Secuime, — totul, firește, potrivit gradulinii de sanatizare sovină și morbidă lipsă a unei elementare probabilități științifice a corectitudinii profesionale.

¹¹ Falsificarea matricolelor și a statisticilor era o practică destul de frecventă în fostă monarhie austro-ungară; dar să-și prelungit prin „interfață” lucrurilor și îndolența românească chiar și după a. 1918, în România : unii notari unguri cam șovini treceau în registre, prin a. 1930, pe locuitorii români ca „unguri rom.-cat.” ; deci continuau opera birocrațică de maghiarizare, ca Eug. Zakariás notar în Lăzarea (Ciuc) care nota pe români din cătunul Ghidut (jud. Harghita, ja Gheorgheni) ca unguri ; altul la fel în Sînmartin etc. (GazMûr., 1937, nr 3, din 15 VI ; TinS., 1937, nr 14, 28 III ; 1938, nr 51, 16 IX etc.). Despre unele procedee și metode aplicate de statisticienii maghiari în stabilirea apartenenței etnice-naționale, v. observațiile judicioase și interesante ale unui specialist român, Al Nemeș, în RevTr., VI, 1940, p. 274—281.

succes a lozincii formulate prin a. 1870 „dacă vrem să trăim, trebuie să ne înmulțim și întărim prin asimilarea de elemente străine”¹² — problema implicind o „sarcină” care în imaginatia unora luă dimensiuni tragice, apocaliptice : „ori asimilăm minoritățile, ori ne prăpădim”; „tertium non datur”, cum scria în termeni dramatici la 1898 un publicist desesperat, evident „minoritar asimilat”¹³. După asemenea concepții, în Ungaria nu se admitea și nu era recunoscută existența legală decât a unei națiuni, în care grupele etnice și popoarele urmău să se integreze. La opera de realizare a unui atare obiectiv politic a contribuit în mare măsură activitatea nefastă pentru naționalități desfășurată cîteva decenii de principalul agent oficial al maghiarizării, contele-ministrul Albert Apponyi, care încă la 1886 anunță (într-un discurs parlamentar) teza că „maghiara este în acest stat nu numai limba oficială a statului maghiar, ci totodată e organul unității culturale în care trebuie să se contopească toți cetățenii, dacă vrem să punem pe baze sigure existența națiunii ungurești...”¹⁴.

Nefiind posibilă nici de dorit suprimarea prin expulzare ori direc-
ta exterminare fizică a grupurilor etnice (necesare statului pentru
servicii, armată etc., dar mai ales în procesul social de producție)¹⁵,
ele trebuiau assimilate, „înghいite” în comunitatea „majoritară”. Dar
cum nu erau populații mai înapoiate, „coloniale” ce să nu opună
vreo rezistență, ci popoare cu puternice tradiții, conștiință, limbă,
literatură, cultură proprii (români, slovacii, sârbi, sași), — acțiunea
trebuia desfășurată mai încet, cu multă răbdare, abilitate și tact,
sub lozinici frumoase, înălătăoare, ademenitoare. Mai întii s-a început
impunerea limbii (insușirea idiomului unguresc, întrebuițarea lui
exclusivă în școli, societate etc.) și adoptarea de nume proprii (tra-

¹² „Wenn wir leben wollen, so müssen wir uns verniehren und stärken durch Assimilation fremder Elemente” (LucrGeogr., VII, p. 88, citat după S. Pfeiffer, *Befürde zur Kenntnis des Deutschtums in Rumänien*, Hermannstadt-Sibiu, 1940, p. 20, 50); autorul acestei formule pregnante și semnificative era publicistul-politician Bela Grünwald (1839-1891), șovinist fanatic, el însuși (cum îl arată numele gentilicului) un „maghiar” asimilat. „Principiul necesar și general afirmat pentru unitatea națiunii ungurești și manifestarea hotărâră a energiilor ei este: *a maghiariză*”, spunea un alt fruntaș agitator al vietii publice în vechea Ungarie (GazOd., 1936, nr 207, 25 IX, p. 1) s.a.m.d.

¹⁸ Kosztselszky Géza, *Nemzeti politika a Felvidéken* [Politica națională în teritoriul de sus (Nordul vechii Ungariei)], Budapest, 1898, p. 25 (citat în Siebenbürgen, I, p. 229). La fel ca Grünwald și ca alții, Kosztselszky se arată a fi (după nume) un străin „asimilat” — altă dovadă că printre cei mai zeloși maghiarizatori erau tocmai neofiti (maghiari-zații), adică produsele acestei politici de stil mare, — precum între erudiții istorici și filologi maghiarizați erau cei mai inimoișați agenți ai paumaghiarismului (ca de ex. Ludwig Tremil > Tamás Lajos, *infra*, p. 253).

¹⁴ Citat in Siebenbürgen, I, p. 233–234.

¹⁵ Între factorii de producție, principalul în estul Ungariei vechi (între Tisa și Carpați) era țărâncimea românească (în toate vremurile „talpa țării”), majoritatea populației mai ales iobăgimea legată de glie (cf. D. Prodan, *Iobăgia în Transilvania în secolele XVI-XVII*,

ducere, înlocuirea ori simpla adaptare la fonetica maghiară etc.). Făcind eforturi și sacrificii imense pentru menținerea în subordonare și a distrugerei naționalitățile (în primul rînd pe cea românească, mai ales de cînd incepuse a fi „iridentistă”) — scop realizat în parte (cu deosebire în zona secuiască din estul Transilvaniei, cu toate piedicile și rezistențele întîmpinate — aparatul de stat maghiar a legiferat, începînd să aplice, realizînd consecvent principiile preconizate de „Societatea pentru maghiarizarea numelor” în statutele ei din a. 1906 (infra, p. 30) de tratare a „minorităților naționale”, ca: a) nici un funcționar să nu fie primit cu nume nemaghiarizat; b) școli minoritare (germane, românești etc.) nu pot fi organizate (legea Apponyi, 1907); c) uzul limbii române în școală să fie restrîns, apoi suprimat; d) învățămîntul religiei să se facă în toate școlile numai în limba maghiară; iar în ce privește activitatea confesională se continua acțiunea de presiuni și silnicii, șicane și persecuții (alungarea preoților ortodoxi etc., mai ales în Secuime; cf. infra, p. 117), culminînd cu înființarea faimoasei episcopii greco-catolice la Hajdudorog (1912), cu menirea în primul rînd de a susține maghiarizarea românilor („... să-i învețe ungurește”, cum preciza între alții primul episcop al „eparhiei” St. Miklossy)¹⁶. Cine poate să vorbească maghiara este apoi trecut în registrul stării civile și în tabele statistice ca ungur. Prin asemenea politică față de naționalități se părea că în veacul al XIX-lea și al XX-lea conducerea de stat a „coroanei sfîntului Ștefan” proceda tocmai contrar unuia din „preceptele” atribuite acestuia: „regnum unius linguae imbecille est”.

¹⁶ București, I, 1967, 592 p., II, 1968, 859 p.), pe cît de oropsită și exploatață, pe atât de prigonită și disprețuită din partea păturii aristocratică a Transilvaniei și Ungariei. De menționat de ex. din sec. al XVI-lea „... et Valachos, qui quamlibet harum facile magnitudine aequant, verum nulla illis libertas, nulla nobilitas, nullum proprium ius, praeterquam paucis districtum Hazak (Hațeg) incolentibus; caeteri plebei omnes, Hungarorum coloni ...”, Ant. Verantius (Verancesius), în MonHist., II, Scriptores, II, Pest, 1857, p. 143; cf. infra, p. 47, 274). Despre acești oropsiți ai sortii și ai istoriei în sistemul feudalismului occidental adnotă prudent și judicious eruditul secului din sec. al XVIII-lea „nec carere Valachis sine irreparabile damno nobiles Transilvani possunt: eorum siquidem servitiis iobagionalibus utantur potassium” (J. Benkő, Transilvania, I, p. 472 etc.); evident că fără asemenea „nationes toleratae”, fără *officia servilia* tacute cu truda și sudoarea aceluia „genus hominum satis obscurum et incultum” (ibid., p. 476; care însă, cu toată „obscuritatea” conjuncturală, a dat Ungariei în veacurile XV—XIX/XX voievozi și regi, prelați și umaniști, miniștri, profesori, arhitecți etc., infra, p. 213) n-ar fi putut să existe în „feudalism” cultura, literatura, arta, dar nici luxul cu îmbutăierea „nobililor” ardeleni, nici orînduirea „liberală” burghezo-capitalistă în veacurile XIX—XX.

¹⁶ Toate aceste stări și acțiuni, politica și abuzurile oficialității, rezistența naționalităților din Transilvania sunt prezentate cu deosebită competență, acribie și spirit de obiectivitate de către istoricul Z. Păclișanu, în studiul citat din Siebenbürgen, I, p. 227—248.

Apartenența etnic-națională a populației românești din Transilvania era determinată, în afară de precizarea directă a etnicității (*român, oláh* etc.), prin cîteva criterii, între care primul este limba neolatină vorbită și scrisă, apoi a n t r o p o n i m i a (numele gentilicii, „de familie”) și apartenența c o n f e s i o n a l ă (cf. p. 81). Procesul deznaționalizării (maghiarizării) era legat tocmai de dispariția acestor factori, mai ales a celui dintîi. Dacă limba oficială (prima condiție și treaptă pe calea maghiarizării) se impunea „minoritarilor” oarecum automat, de la sine și destul de rapid dintr-o generație în alta, ca o consecință a necesităților practice în viața politică-socială (administrația, armata, școala, procesul social de producție, comerțul, circulația etc.), mai ales și intens în mediul urban și în teritoriile unde populația maghiarofonă era majoritară, — înlocuirea antroponimelor naționale și a conștiinței despre obîrșia etnică (ce persistă în chip firesc mai mult decît idiomul cotidian), ca și a confesiunii (religia), a durat ceva mai mult (partial chiar și în teritorii unde maghiarizarea a fost realizată, încheiată integral și ireversibil, cu mai multe decenii și generații înainte) și se facea mai greu, cu unele rezistențe și numeroase urme, reminiscente evidente, dacă nu în conștiința socială ori individuală, cel puțin în unele documente ori materiale arheologice, perpetuate chiar după decenii ori secole de urgie deznaționalizatoare. Este știut că totuși maghiarizarea s-a desfășurat în largă măsură, cu proporții impresionante în mediul urban și în unele zone rurale, fie individual, fie masiv și fortat, pe la începutul veacului al XX-lea în cadrul unor zgomotoase campanii patriotice de „schimbarea (maghiarizarea) numelor de familie”, adică abandonarea antroponimelor naționale (românești, germane, slave etc.) și adoptarea unor nume ungurești sau de aspect maghiar; prin atare operație dispărerea principalul „stigmat” al obîrșiei eterogene, iar naționalitatea ungurească era consacrată sub eticheta impecabilă a antroponimului. Schimbarea numelor (pornită mai demult, atestată documentar începînd din veacurile XV—XVI; cf. infra, p. 120) este făcută sistematic, organizată la sfîrșitul veacului al XIX-lea și la începutul veacului nostru, observîndu-se că alături de vorbierea idiomului unguresc, antroponimele de același tip ofereau în cea mai largă măsură aparență de integrare în fatada „marei națiuni politice unitare”, de uniformizare nivelatoare. Acțiunea masivă era dirijată prin aparatul administrativ-birocratic din Budapestă și din toată țara, înainte de a. 1918, avînd între corifei și alți activiști pe un faimos avocat din Sălaj, Z. Lengyel¹⁷, care în timpul războiului

¹⁷ Lengyel Zoltán, avocat, publicist și politician ungur la Budapestă (originar din Crasna, jud. Sălaj), era fondatorul „Societății pentru maghiarizarea numelor (Orászágos névmagyaráositó társaság)”; cf. de ex. Sec., 1934, nr. 134, 24 IX, p. 1; NmN, 1934, nr 8, 4 XI, p. 1 etc.

mondial a compus o carte de „onomastică maghiară” (un fel de „cod-ghid” cu ample tabele alfabetice), considerind practic că „în sectorul maghiarizării numelor este necesară o muncă de mari proporții în toată țara, fiind deci nevoie de un amplu material antroponomic, spre a satisface necesitatea milioanelor de oameni” ce erau pe cale de a se declara și a deveni unguri¹⁸; după formula unui zelos gazetar provincial: „... din această zi să fim unguri nu numai în inimă, ci și prin nume”¹⁹. Realitatea obiectivă (foarte bine cunoscută și relevată just de faimosul activist al maghiarizării) era că la începutul veacului al XX-lea din cele vreo 9 000 000 unguri în vecchia Ungaria (supra, p. 24), cam 5 000 000 aveau nume „străine” (adică eterogloste, încă „neajustate”; cf. infra, p. 216), — ultima cifră (dacă era exactă, reală) apare deosebit de semnificativă, oferind un indiciu astupră proporțiilor impozante ale procesului deznaționalizării: transformarea în unguri a unor populații care-și păstrau încă antroponimele naționale, neschimbate. Asemenea realizări: un substanțial aport social-etic și biologic se prezintă ca un incontestabil succes grandios, de admirat pentru politica maghiară. Ororile aplicării ei în detaliu (persecuții, sicane, variate mizerii, teroare, crime etc.) și efectele dezastruoase le-au simțit din plin cei care au opus rezistență în națiunile vizate și ocrotite de coroana apostolică din Budapesta, mai ales români ardeleni (în primul rînd cei din Secuime), slovacii și germanii (svabii; cf. supra, p. 21), imigratiile armeni veniti în Transilvania în veacul al XVII-lea, ca și o bună parte din evreii care la orașe s-au maghiarizat mai ales prin limbă și școală ungurească.

În masele populației românești din fostă Ungarie și Transilvania, deznaționalizarea (maghiarizarea) a obținut rezultate individuale, pe familii, mai ales aristocrația din veacurile XIV—XVII (infra, p. 209), apoi în mediul social urban (funcționari, mici meseriași, comercianți,

¹⁸ Magyar Névkönyv, írta és összeállította Lengyel Zoltán, Budapest, 1917, 213 p. este o lucrare cu titlu și aspect filologic-istoric, dar cu conținut și orientare propagandistic-politică, stingace compilație a unui diletant în studiile filologice-lingvistice, șovin habotnic și maniac al maghiarizării; ca atare e lipsită de orice valoare și utilitate științifică: „această carte a fost pregătită numai în scopuri practice, pentru ca la schimbarea numelor și cu alte ocazii oricine să-și poată căuta și alege numele unguresc bun care-i convine cel mai bine” (p. 13 „a könyv tisztán gyakorlati célra készült, hogy névváltozásokról és más alkalommal mindenki kikereshesse magának a legjobban megfelelő jó magyar nevet”). La p. 51—109 un tabel alfabetic de „magyar családnevek” (gentilicii ungurești), majoritatea fiind elemente reale-istorice, amestecate cu multe confectione ale autorului avocat sălajan. Partea cea mai comică în tabelul lui Lengyel este că sint incluse antroponime neașa românești și slavo-române (ca Algya—Aldea, Balika, Baliga, Bálmos, Barzé, Bob, Boer, Bogdan, Bogya—Bodea, Buzat, Csobány, Dán, Dáncs—Danciu, Dobondi, Drágfi [derivat din Drag-], Mircse, Mokány, Nyegre—Negrea, Oláh, Ordas etc. colectate de avocat mai ales din Secuime, secuii-români; infra, cap. III).

¹⁹ Székely Lapok (Tîrgu Mureș), 1898, nr 22, 17 III „e szent napktól kezdve nemcsak szívbén, de nevünkben is legyünk magyarok”.

lucrători; infra, p. 214), chiar și în unele zone rurale (Sătmăr, Crișana etc.; cf. de ex. Trans., LXVIII, 1937, p. 472) și, natural, mai remarcabile, masive, în teritoriile cu populație românească din zona Criș—Mureș—Tisa (rămase în Ungaria, după a. 1918; aici elementul etnic și limba românească vor dispărea cu totul). În Transilvania, cele mai mari, spectaculoase proporții a luat maghiarizarea românilor în Secuime, unde problema națională și demografică se cere re-examinată pe scurt, în ansamblu și unele aspecte de amănunt, dat fiindcă ea prezintă o importanță lingvistică deosebită și implicații istorice exceptionale pentru raporturile etno-lingvistice și pentru explicarea științifică a numeroaselor antroponime românești la populația maghiară (maghiarofonă), mai ales în Secuime.

Români și secuii în răsăritul Transilvaniei.

Este un lucru cunoscut că toată Transilvania de est (cu excepția izvoarelor Mureșului și Oltului, deci zona Toplița—Gheorgheni—Miercurea Ciuc) era cuprinsă în provincia Dacia în tot cursul veacurilor II—III e.n. Teritoriul geto-dacilor liberi, în contact strîns și permanent cu provincialii și autoritățile imperiului din interiorul limes-ului (Valea Mureșului în aval de Toplița, Niraj, cursul superior al celor două Târnave, Homorod, Olt, Rîul Negru, începînd de la sud de Malnaș pînă la Tălmăciu și Boita), fusese locuit de populația dacică de baștină supusă de români și integrată în romanitatea unitară ce s-a cristalizat în cele două veacuri de stăpînire română în provincia carpatină. S-a considerat gresit de unii că estul Transilvaniei și al Daciei ar fi fost mai puțin intens locuit și chiar stăpînit de autoritatea imperială, iar populația autohtonă ar fi fost foarte rară sau chiar inexistentă; era aceasta o teză complet eronată, căci mai ales cercetările din ultimele trei decenii au dovedit tocmai contrariul, prin explorări de suprafață și săpături sistematice: prezența peste tot a populației dace alături de elementele de colonizare și de unități auxiliare. Această situație a fost stabilită mai ales de cercetările muzeografilor din jud. Harghita (G. și St. Ferenczi etc.) și Covasna (îndeosebi prof. Z. Székely, Sf. Gheorghe).

E adevărat că materialul epigrafic este ceva mai puțin decit în zona centrală a Daciei (Sarmisegetuza—Apulum—Potaissa—Napoca—Porolissum etc.), dar regruparea lui în culegere noastră epigrafică, *Inscriptiones Daciae Romanae*, vol. III, partea 4, București, 1986, arată, alături de numeroasele vestigii arheologice, constructive, numismatice etc., că în zona de răsărit a Daciei Superior, pe Mureș și pe Târnave, Niraj, Homorod, Olt și Rîul Negru, viața romană s-a desfășurat cu intensitate remarcabilă, în mediul prevalent rural (*sate, vici, pagi, vilae rusticae* etc.), centre de producție meșteșugărească (ceramică, siderurgie), saline, cariere de piatră etc., ca și în

cetățile castre de trupe auxiliare (*alae, cohorte, numeri*), din acestea în teritoriul locuit de români și secui dintre Niraj și Rîul Negru pe limes (granița spre dacii liberi) existau cel puțin 10 castre auxiliare de primă importanță: Brețeu, Odorhei etc. Romanismul reprezentat în primul rînd de limba vie latină oficială și populară nu era mai puțin viguros, populația imigrată cu militari și funcționari convingând peste tot cu băștinășii, cum o dovedește mai lîmpede material arheologic (ceramica, monedele etc.) și constructiv, cu deosebire pe cursul de sus al Nirajului, Tîrnavei, Oltului, Rîului Negru.

În teritoriile intracarpatice ale României (Transilvania în sens mai larg, adică inclusiv părțile din sud-vest și nord de Munții Apuseni: Banatul, Crișana, Sălajul, Maramureșul, Sătmărul), populația românească avea totdeauna și are în județe majoritatea absolută — fapt necontestat vreodată, nici de autorii de statistici, nici de scriitori-publiciști ori istoriografi cei mai sovini — începînd cu 50 sau 90%, ori relativă (30—40%) în unele zone de colonizare săsească (Brașov, Tîrnave); excepție face zona de est a Transilvaniei, unde populația românească apare de multă vreme minoritară sau aproape inexistentă: Secuimea. Atât situație este, dacă nu integral cel puțin în mare parte, consecința procesului deznaționalizării masive a grupurilor rurale din întreg teritoriul locuit azi în absolută majoritate de secui (*székelyek*, forma veche, etimologică a numelui: *zekel*, etnonim, nume de trib), maghiarofoși, care însă nu se considerau niciodată de etnicitate (de neam) ungurești²⁰; erau foarte probabil un trib eterogen, maghiarizați poate chiar înainte de „colonizarea” în colțul de est al Transilvaniei, numit după ei „Secuime” (*Székelyföld*, Székelység; *Terra Siculorum*; cf. harta). Această „tară” cuprindea inițial un teritoriu mai restrins decît apare în acceptiunea modernă, din ultimul veac, fiind adică o bună parte din „scaunele” (székek) Ciuc (zonele Miercurea Ciuc — Csikszereda; Giurgeu-Gheorgheni — Gyergyó; Casin — Kászon), Treișcau și (Háromszék, alcătuit din vechile scaune mai mici Sepsis [Sebus], Kézdi

²⁰ Pentru un politician secui (patriot oportunist), care era prefect de Treiscaune (Covasna) prin anii 1890, furat de inflația rări și entuziasmul atmosferii din preajma „mileniului”: „toți secui ar fi incetat în a. 1848 și... secui, spre a deveni autonome?” (citat în *Imperiu și... Imperiu* Sf. Ștefan (Potsa J., op. cit. [infra, cap. II, nota 66]), p. I, prefată „1848-ban megszüntünk székelyek leni”; mi Szent István biroda Imának egyenjogú polgárai vagyunk”); prin asemenea formulări sibiliuice, prefectul de Treiscaune confundă o lozincă a sa politicianistă cu realitatea etnic-demografică și istorică. Dacă (precum rezultă din documentare) inițial, la colonizarea lor în estul Transilvaniei, secuii maghiarofoși nu fuseseră unguri (ci vreun trib eterogen; supra, p. 19—20), atunci este evident că în a. 1848 ei puteau să devină subit unguri cam în măsura — pot fi considerați unguri români secuizați ori italo-francezul aristocrat Aug. De Gérando începînd din a. 1846 [infra, cap. IV, nota 7]

și Orbai), Odrohei (Székelyudvarhely) și Mureș (Marosszék; cf. harta)²¹. Secui mai existau și există pe cursul inferior al Arieșului (Aranyoszék, între Turda și Aiud), la Brașov, în Bihor și Ungaria de nord; în Moldova unii dintre ciangăi²². Dintre cele patru mari „scaune” ale Secuimii (care au suferit în cursul timpului unele modificări ca întindere), numai primele trei corespund județelor omônime cu limitele stabilite în anul 1876 (păstrate pînă în a. 1950), cînd „scaunul” Mureș a fost mărit considerabil prin adăugarea unor părți din comitatul Turda, din Reghin și Toplița cu teritoriile lor, devenind județul „Mureș-Turda”²³. În termenii administrativi actuali, Secuimea este centrul și estul județului Mureș (o parte din valea Mureșului, valea Nirajului, cursul superior al Tîrnavei Mici), jud. Harghita (Oderhei, Ciuc, Gheorgheni), o mică parte a zonei Toplița²⁴, jud. Covasna (Sf. Gheorghe, Covasna, Tîrgu Secuiesc); cf. harta 1 și 2.

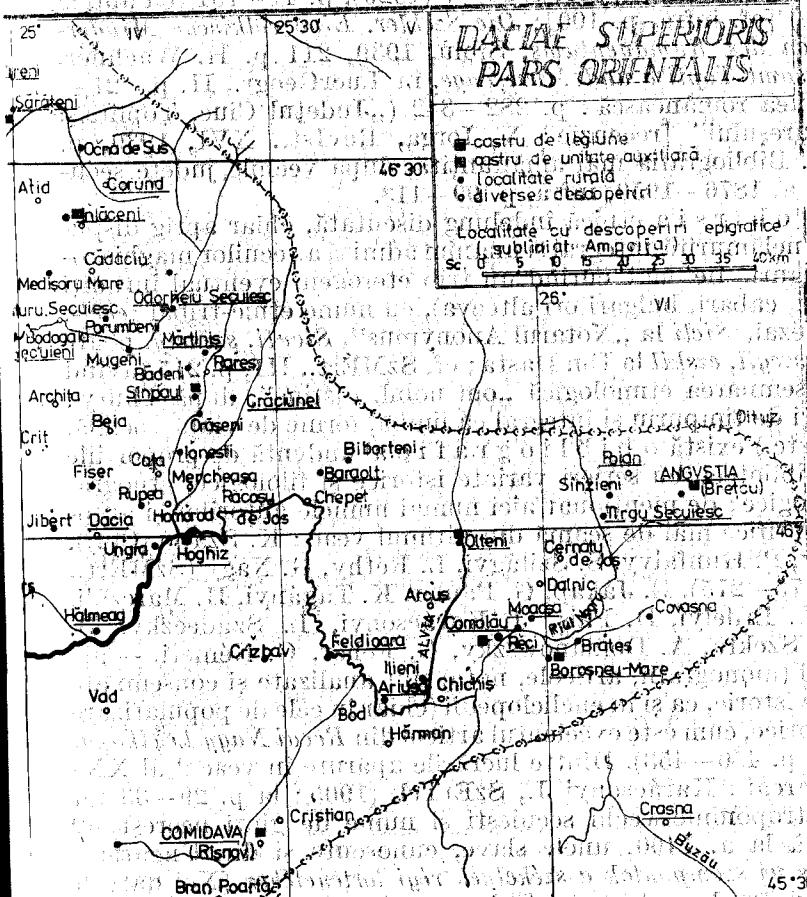
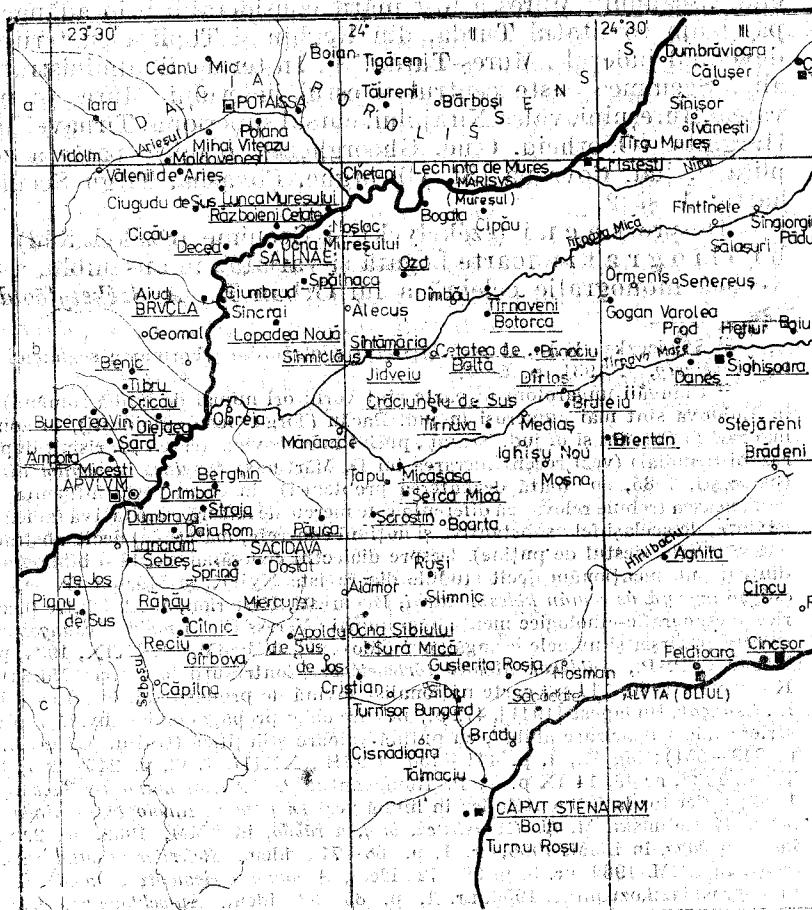
Despre secuimi (székelyek) și Secuimea (Székelyföld) există o bibliografie foarte bogată și variată; în ansamblu, a se vedea vechea monografie celebră a lui Orbán B., *A Székelyföld leírása*

²¹ Szádeczky, K.L., *A székely székek kialakulása* [Formarea scaunelor secuiesești], în *Székelység*, I, 1931, p. 5—7.

²² Ciangăi ungarofoși (o parte sănă vorbitori numai de limbă română) și catolici, în Moldova sănă mai numeroși în jud. Bacău (Tîrgu Ocna, Moinești), în zona Roman, războbi mondial) (vezi recent lucrarea lui D. Mărtinaș, *Originea ceangăilor din Moldova*, București, 1985, cu toată dezbaterea problemei). În ce privește influența lingvistică românească trebuie relevat că diferența este mereu de natură cantitativă (adică mai multe cuvinte, de același fel: substantive și noțiuni concrete, materiale) decît abstractă și calitativă (verbe destul de puține). Despre dialectul ciangăilor există o bibliografie amplă, din care nu mentionăm decît studiile din revista NyIrK și Márton Gyula, *A moldvai csángó nyelvjárást román kölcönszavai*, București, Kriterion, 1972. Dintre lucrările istorice și etnografico-eticologice menționăm numai: Veress E., *A moldvai csángok származása és neve* [Obirșia și numele ceangăilor moldoveni], în ErdM., XXXIX, 1934, p. 29—64; Domokos P. P., *Adalékok Moldva történetéhez* [Contribuții la istoria Moldovei], Cluj-Kolozsvár, 1940, 114 p., carte naționalist-sovină de propagandă, la fel ca a lui Mikecs L., *Csángok*, Budapest [1941], 412 p., pe care chiar propaganda horhystă o califică drept scriere „de vulgarizare abilă”, cu putină valoare științifică (Gáldi, ArEuCO., VII 1941, p. 549—551); MgyR., I, p. 441—450; UgJB., XXIII, 1943, p. 247—280; I. Streinu, TînS., 1938, nr. 49, 14 IX p. 6; P. Râmneanu, *Die Abstammung der Tschangos*, Sibiu, 1944; Referitor la influențele lor în limbă vezi *Dictionar etimologic al limbii moldovenesti*, la Gabinskii M. A. (Aastruca, bleg, a răbda, în LMM, 1962, nr. 2, p. 64—66; idem, *A băga*, în LMM, 1966, nr. 1, p. 68—71; idem, *Referitor la autohtonisme/Etimologii*, în LMM, 1969, nr. 3, p. 66—72; idem, *Autohtonie elementi v moldavskom iazike*, în Voprosi iazikoznanika, 1956, nr. 1, p. 85—83; idem, *Autochthone Elemente im Moldauischen*, în Biblioteca classica orientalis, 1960, nr. 6, p. 362) și la Raevskii, Ghiară, în LMM, 1963, nr. 1, p. 64—65. (S. Mândrut).

²³ V. Meruțiu, *Județele din Ardeal și din Maramureș pînă în Banat. Evoluția teritorială*, în LucrGeogr., V, p. 7—227; p. 95—115 județele, Mureș, Oderhei, Ciuc, Treișcaune.

²⁴ Cf. L. Someșanu, *Viața umană în regiunea Munților Călimani*, în LucrGeogr., VI, p. 10—64; D. Prodan, *Toplița la a. 1785*, Cluj, 1947.

[Descrierea Secuimii], (Buda)Pest, I—IV, 1868—1870 (informațiile lui despre români în Secuime, *infra*, p. 81); *Das Szeklerland* (F. Kozma, J. Bedöházi, V. Hankó, A. Benedek, B. Jancsó), în *Die österreichisch-ungarische Monarchie in Wort und Bild. Ungarn.*, VI, Wien, 1902, p. 265—366. — N. Iorga, în *BulCist.*, II, 1916, p. 181—193. S. Opreanu, *Tinutul secuilor. Contribuții de geografie umană și etnografie*, în *LucrGeogr.*, III, 1926—7 (1929), p. 41—191 (cu amplă bibliografie) [cf. *infra*, p. 100]; *Die Szekler. Eine völkische Minderheit inmitten des Rumänenstums*, Sibiu, 1939, 211 p. H. Wachner, *Județ Ciuc samt Toplița und Mureșenge*, în *LucrGeogr.*, II, p. 21—279, versiunea românească: p. 282—342 („Județul Ciuc, Toplița și defileul Mureșului” [recenzie: N. Iorga, *RevIst.*, XVI, 1930, p. 114—115]). Bibliografia mai amănunțită, după vechile județe secuiești dintre a. 1876—1950, *infra*, p. 99—113.

Despre o biserică etnică îndelung discutată, chiar aprig disputată și încă nelămurită integral și unanim admisă a secuilor maghiaro-foni (fie unguri, fie mai curind un trib eterogen, eventual înrudiți cu ei, cazari, cabari, bulgari ori altceva), cu nume etnic-tribal *zekel*, *zakuli la Kézai*, *Sicli la „Notarul Anonymus”*, *Siculi, székely*, poate identic cu *eszegil, eszkil* la Ibn Dasta; cf. *SzMERt.*, III, p. 215 (având probabil însemnarea etimologică „om nobil, distins”, după Thury; maghiarizați de timpuriu și integral ca limbă, forme de viață socială, confesiune etc.) există o bibliografie abundentă de proporție unei mici biblioteci, cu scrieri variate istorice și filologice, etnografice și etnologice; de mentionat aici numai numele autorilor și autorităților științifice mai de seamă din ultimul veac: K. Szabó (Cluj), A. Vámberý, P. Hunfalvy, S. Szilágyi, L. Réthy, G. Nagy (*SzMERt.*, II, 1981, p. 75—275), E. Jakab, G. Pauler, K. Tagányi, H. Márkzali, J. Thury, L. Erdélyi, D. Pais, J. Karácsonyi, L. Szádeczky, B. Hóman, G. Szekfű, A. Domanowszky, G. Fehér, G. Németi, — ale căror lucrări (monografii, articole, note) sunt analizate și consemnate în tratate de istorie, ca și în enciclopedii (chiar în cele de popularizare a științei istorice, cum este excelentul articol din *Réval Nagy Lexikona*, XVII, 1925, p. 450—453). Dintre lucrările apărute în veacul al XX-lea, de remarcat: Karácsonyi J., *SzErTel.* (1905; la p. 29—33 un tabel de antroponime vechi secuiești și nume de găinti necreștine, atestate pînă la a. 1400, unele slave, cunoscute și din Ungaria); *Új adatok és új szempontok a székelyek régi történetéhez* [Noi date și noi puncte de vedere despre istoria veche a secuilor], *ErdTudF.*, nr 9, Cluj, 1927, 27 p. (cu multe divagații și lucruri inutile); Erdélyi L., *A székelyek eredete* [Obîrșia secuilor], Cluj, 1918, 54 p.; B. Hóman, *Der Ursprung der Siebenbürger Szekler*, UngJB., II 1922, p. 9—36; cf. IV, 1924, p. 405—407, V, 1925, p. 444—447, VI, 1926, p. 335—338; Szádeczky K. L., *A székely nemzet története és alkotmánya* [Istoria Szádeczky K. L., *A székely nemzet története és alkotmánya* [Istoria

și constituția națiunii secuiești], Budapest, 1927, 400 p.; Asztalos M., *A székelyek őstörténete letélepülésükig* [„Preistoria” secuilor pînă la colonizarea realor], în *ErdM.*, XXXVII, 1932, p. 123—141 (ErdTudF., nr 45); Malyus El., *A székelyek eredeiről* [Despre obîrșia secuilor], în *EmiMel.*, p. 254—263. Pentru problema și istoria secuilor, un amplu repertoriu bibliografic alfabetic (amestecat, fără sistemă) a întocmit Szöcs Lajos, *A székely kérdés történet irodalmára*, în *EmiSzM.*, p. 686—714. În istoriografia românească: S. Opreanu, *LucrGeogr.*, III, p. 92—107; *Siebenbürgen*, I, p. 91—109; I. Lupas, *LaTrans.*, p. 193—203; St. Metes, *Le problème des Sicules en Roumanie*, București, 1939, p. 4—7; N. Iorga, *Considerații noi asupra rostului secuilor* (conferință), în *RevIst.*, XXV, 1939, p. 134—141; St. Pascu, *IstTr.*, I, p. 109—111; *Istoria României*, II (1962), p. 75—76; *infra*, p. 48. Numele etnic-demotic și geographic secu (székely-, székely), *Secuime (Székelység)* este redat în grafie românească de unii în această formă, de alții cu -a („sacui”), de preferat prima variantă, ce trebuie adoptată consecvent, fiind mai apropiată de scrierea și pronunțarea originală etimologică, „secuască” (*Turcs* L., *WtbUngR.*, p. 686 *sacui*, împreună din ungurește).

În majoritatea localităților teritoriului ocupat în etape de către secui, prin veacurile XII—XIII („Secuime” în sensul arhaic al „scaunelor”, szék-ek, din care a fost dedus greșit de unii etniconul *Székely*), populația este în ultima vreme (din a doua jumătate a veacului al XIX-lea) în absolută majoritate secuiască și maghiarofonă. Cercetarea istorică și comparativă a dovedit însă că aspectul maghiar, omogen, este mai mult produsul unui puternic amestec etnic, assimilarea unor mase compacte eterogene; între ele locul prim îl ocupă populația răstică românească, din care totuși au ramas enclave destul de puternice mai ales la periferia teritoriului lingvistic ungaro-siclic. Este sigur că secuii s-au stabilit în teritoriul locuit de români și poate în unele zone cu cîteva resturi din populații slave, pecenege, cumană (?) etc., în măsură cît acestea din urmă nu

²⁵ Era aceasta o etimologie populară foarte răspîndită, susținută încă din veacul al XVI-lea de istorograful umanist Stephanus Zamosius (Szamosközy), *Analecta lapidum velutiorum et nonnullarum in Dacia antiquitatum* (Padova, Patavium, 1593), p. 12, combătind altă „etimologie” diletantică susținută de Antonius Bonfinius care derivă pe *Sekel* din *Siculus* „sicilian”, Zamosius afirmă: „fit autem ut a vernaculo indigenarum idiomatico, peregrinas originationes imperiti linguarum configunt. Ita idem Bonfinius Sekelos Transsilvanos à Siculis quibuscum nihil habent communae, indigitat: cum certam ex patria lingua teneant vocis originem, quibus sek hel sedium seu comitiorum locum significant”; MonHist., XXVIII, p. 375 „Siculos deformatos esse ex Ungarorum idiomatico Zekel, quod nomen compositum est ab zek et hel, id est sedium locus”; după Hunfalvy: *székely* (ca *Erd-*el-etc.); cf. *SzMERt.*, III, p. 217; UdvT., p. 76—77 *s.a.*; Sebestyén Gy., *A székelyek neve és eredete* [Numele și obîrșia secuilor], Néprajzi Füzetek, nr. 4, Budapest, 1897, 100 p.; Bárczi G., *Magyar szófejű szótár* [Dicționar etimologic unguresc], Budapest, 1941, p. 284; L. Rásónyi, MNy., LVI, p. 186—194 *s.a.*

se integraseră în populația românofonă. Amestecatî peste tot cu românii (cf. infra, p. 45, 46 etc.) și încurajatî din toate părțile de către acestia, secuii au avut din primii ani relații multiple economice, sociale, politico-militare, atât cu românii din estul Transilvaniei, cit și cu vecina nemijlocită, Moldova, unde au emigrat și s-au stabilit importante grupe de secui: ciangăi (supra, p. 33), parțial formați și din români din Secuime, ca și cu Tara Românească (Muntenia). În consecință, era firesc să fi avut loc (fiind de altfel bine cunoscute în documente, ca și în antroponimie și toponimie) o circulație asiduă cu deplasări de populație dintr-o parte și alta a muntilor, prin pasurile Tulgheș, Bicaz, Ghimes, Oituz, Buzău²⁶; legăturile erau întreținute mai ales de puternicul curent continuu de emigrare a populației din Secuime spre Moldova și Tara Românească, din cauze economice (ciștigarea unei existențe ceva mai usoare decât oferea sărăcia endemică din muntii și plajurile Secuimii): în fiecare an, treceau — precum trec și azi — cîteva mijlochi de locuitori spre est și sud de Carpați²⁷. De altă parte, românii — numerosi în veacurile XIII și XVI, ca și mai întriu pînă în secolul al XIX-lea prin satele și orașele Secuimii — aveau legături strînse economice, dar mai ales cultural-ecclaziastice cu românii de pe munte, de unde veneau mulți preoți ortodocși, ca și ctitori de biserici și mecenăti (negustori, bogătași români și greci), cu deosebire în Treiscaune (Covasna) și Odorhei (sud-vestul judecătorește Harghita).

Natiunea se cunoscă (székelyek, zekel-zakul, Siculi — Siculi; supra, p. 36), de limbă maghiară, era inițial o grupă etnică (trib, ori mică uniune tribală) unitară, coherentă, destul de redusă numeric; coloniștii bine organizati militarește, de religie catolică, având impor-

²⁶ N. Iorga, BulGist., II, p. 185—193; I. C. Băcilă, *Holțul de apus al Moldovei*, în BulGeogr., XLI, 1922 (1923), p. 40, 67; T. Chindea, *Secui și atitudinea lor față de Principatele române*, în *Anuarul liceului Gheorgheni*, 1936—7 (TimS., 1938, nr. 1, p. 2); A székelyek viszonya a román fejedelemségekhez 1527-től napjainkig [Relațiile secuilor cu principatele române din a. 1527 pînă astăzi], Sibiu [1938], 95 p.; în 16^a; A. P. Todor, *Die Székler und die rumänischen Fürstentümer*, în *Siebenbürgen*, I, p. 207—225; Prodan, *Imigranții români din Transilvania în secolele XV—XVIII*.

²⁷ De ex. în a. 1902, din cele patru judecătorești (Ciuc, Treiscaune, Odorhei, Mureș) au plecat 12 122 (mai ales tineret), din care în România au trecut 9 980 (cf. ziarul *Székelység*, Tîrgu Mureș, 1903, nr. 101, 3 V). După un autor (Ferenczi), în a. 1899—1913 au emigrat spre România 102 378 cetăteni unguri, din care au revenit acasă în 1901—1913 numai 13 816; un altul (Jakabffy) evaluă totalul ungurilor din România veche la 152 000 (UgJB., XII, 1932, p. 55).

tante privilegii economice-juridice²⁸, ei au fost aduși de regii Ungariei prin veacurile XIII—XIII în estul Transilvaniei, în zona muntelui Harghita (Arghita, Archita, forma populară românească, localnică), la izvoarele Tîrnavelor, Oltului și Mureșului, spre a organiza și asigura apărarea granitei de est a Transilvaniei (Erdöelü—Erdély—Ardeal, „țara dincolo de codri”) contra pătrunderii dinspre Moldova a cumanilor, pecenegilor, tătarilor etc.; era o sarcină militară și politică de mare însemnatate care nu putea fi încredințată populației localnice în majoritate românească în acea vreme, trăind pe văi și plajuri, în cnezate și volevădate sau „țări”; în plus și mai ales, ca ortodoxa și „eretică”, nu putea să fie devotată statului feudal maghiar. Fără a fi găsit aici locuri goale, puști²⁹, secuii nu pot fi considerați decât fiind coloniștii regelui Ungariei (indiferent dacă erau inițial unguri — teză neverosimilă — ori de alt neam, maghiarizati), aduși și îngădăiti peste un substrat de populație băstinașă rară din cauza năvălirilor și a emigrărilor: Blăcăi, cu care s-au amestecat (infra, p. 40): „este exclusă dintru-neput ideea unei colonizări pe pămînturi nelocuite, în care românii ar fi venit ca fugari, după dorinta regelui Ungariei de a-si împopra țara sau ca, pecenegii princiari în salase ascunse cu ale robilor tătarî în Moldova veacul XV—XVI erau împărțiti între biruitorii sau ținuți pentru apărarea țării în condiții particolare...”³⁰. În estul Transilvaniei (Secuimea), populația românească pare să fi fost mai diminuată decât în alte zone, în cursul veacurilor XII—XIII, fiind apoi adusă treptat în unele teritorii la totală „dispariție” de către noi veniți, prin assimilare, integrare în „majoritatea secuiană” dominantă. Timp de 7 veacuri după stabilirea lor aici, secuii au avut cele mai intense legături și amestecuri etno-lingvistice, de influență reciprocă cu românii conlocuitorii; „cu secuii avem o simbioză, adeca o viață împreună; cu ungurii lumai o vecinătate. Deosebită este esențială”³¹.

²⁸ Numele etnic (tribal) al secuilor este frecvent ca antroponim (gentiliciu) încă din secolul al XI-lea, de ex. la a. 1092 *Scichul*, 1096 *Scicul*; la a. 1308 *Zecul*, 1310 *Zecul*, *Zekel* etc. (OlkSz., 901), prin părțile Ungariei, iar în teritoriile ardeleni, mai ales începînd din veacurile XIV—XV, *Zekel*; un Dominicus dictus *Zekul*, a. 1320 (*Anjoukori okmánytár*, I, 573); Petrus *Siculus*, a. 1326, Nicolaus *Siculus* (SzMErt., III, p. 227; UdvT., p. 76—77 etc.); la Cluj: *Iohannes Zekel*, a. 1452 (*Töröknei Tár*, 1882, p. 525, 751 etc.); la unii ciangăi în Moldova, Székely este azi unul din cele mai frecvente nume de familie (gentilicii) la secui și la unguri; chiar români cu numele *Seciu* nu sunt raritate în Transilvania.

²⁹ E teza absurdă (azi cu totul ridiculă) despre golul etnic-demografic, susținută cu predilecție din interese politice, evidentă, ca de ex. Karácsonyi, SzErTel., p. 65 „în furtunile migrațiilor Transilvania s-a golit complet de populație de unguri încă au lăsat-o complet nelocuită vreme de un veac” (17^a).

³⁰ N. Iorga, în BulGist., II, p. 182; V. Mihăilescu, BulGeogr., XLIX, 1922 (1923), p. 114; XLIX, 1930, p. 131 și.

³¹ N. Iorga, Revist., XXV, 1939, p. 141.

Aspectul principal în aceste relații vechi și strinse, permanente, era fenomenul de mare importanță istorică, cu efecte dezastroase pentru elementul românesc: secuizarea (maghiarizarea) și dispariția unei considerabile părți a populației românești constatătă prin informații documentare, antroponime și resturi arheologice numeroase, monumente ecclaziastice. Pentru justă înțelegere în primul rînd a materialelor a într-o proporcionalitate românești la secului (infra, p. 215-235) și a situației etno-demografice din Secuiniile, apar necesare cîteva date despre fenomenul „secuizării”, — mai ales că mulți istoriografi și filologi nu au tinut seama de el continuind să-l ignoreze, cu intenții și scopuri ușor de înțeles, în timp ce alții (mai ales români) nu prea aveau de unde să-l afle, să-i cunoască dimensiunile reale în spațiu și timp, în lipsa unei documentări mai ample și pertinente, a unor studii critice absolut obiective.

Limitile reduse ale prezenței cercetării schematicice, de natură mai ales lingvistic-onomatologică, nu permit un studiu larg, exhaustiv al problemei românilor în Secuime și à maghiarizării lor, care ar necesita o lucrare monografică amplă, cu o vastă documentare multi-laterală, — ce va trebui făcută în viitor. Este aici deocamdată o cercetare de caracter istoric și filologic înmărind numai faptele, realitatea lor social-istorică în lumina tuturor documentelor, — indiferent de practica politică, de considerente etnic-sociale ori politice-teritoriale de azi sau din viitor. Cât se poate face aici și în capitolele următoare (II, III) este în primul rînd o regrupare sistematică a bibliografiei, a materialelor și documentelor, adică a faptelor în liniile generale, natural, fără speranță ori iluzia de a fi spus tot ce era esențial, care în perspectiva celor vreo 3—4 veacuri arată importanța social-etică a vechiului element românesc în Secuime și proporțiile secuizării, a masivelor lui scăderi cu deosebire din sec. al XIX-lea pînă azi.

Proporția elementului românesc. Pe întreg teritoriul locuit de secui se constată documentar în veacurile XII - XIII (Kézai), XVI (Possevino; antroponime slavo-române, mențiuni despre „multi români”); ca și în veacurile XVII - XVIII, o pătură etnică românească, legată într-o deplină continuitate geografică, din sat în sat, repartizată uniform începînd din valea Mureșului pînă la Harghita și la Carpați³²; în proporție ce azi nu mai poate fi stabilită, dar poate fi „intreținută” evoluția în linii mari. Era o pătură rustică, agricultori

³² V. Mihăilescu, BulGeogr., XLI, 1922, p. 115 „în zilele noastre secuii alcătuesc o massă omogenă și compactă în care elementul românesc apare cu totul risipit și deci lipsit de însemnatate. În adevară, statistica maghiară nu înregistrează încă un român în cea mai mare parte a satelor dinspre Tîrnave, în jurul Odroheiului. Regiunea aceasta s-a păstrat, cum am văzut [?], ceea ce mai cîrât secesuă. În restul ținuturilor ocupate de ea, Secuimea își pierde din omogenitate...” Ideea este greșită (din lipsă unei documentări mai ample, a utilizărîi critice a informațiilor existente): în dublu sens: a) luitând drept real și bune statistici ungurești lacunare ori falsificate, b) ignorarea faptului că multe sate (Bodo-

și crescători de vite, meșteșugari rurali, initial liberi, trăind în comunități țărănești (obștii) și cnezate; apoi redusă treptat la iobagie de feudalismul și de burghezia ungaro-siculică rurală. Atare populație prevalență agrară a început să decadă atât sub raport social-politic, juridic, cât și mai ales economic, săracită și rărită prin atragerea și asimilarea de către ocupanții secui privilegiati. Era aceeași populație românofonă, „daco-romană” de băstină, din tot cuprinsul teritoriilor intracarpatici pînă la Tisa, a cărei unitate și continuitate teritorială a fost parțial spartă și dezorganizată de penetrația și colonizările organizate de către statul feudal maghiar, care (pînă prin veacurile XV – XVI) au dus la subjugarea și depoziarea populației românești, iar în scaunele secuiești la asimilarea ei în cea mai mare parte. Cucerirea Transilvaniei era unul din rezultatele expansiunii „occidentalilor”, a curentului civilizației creștine apusene, latine (cu organizare militară, tehnică și echipament superioare) asupra celei orientale slavo-bizantine, în care era închadrată și românimea. „Prin ocuparea treptată a Ardealului și colonizarea lui cu unguri, sâși și secui unitatea și continuitatea teritorială a fost ruptă în mai multe puncte. Un număr însemnat de români treceră Carpații spre răsărit și miazăzi în Moldova și Tara Românească...”³³.

Despre situația elementului etnic românesc (românofon) în Transilvania, în primele veacuri după a. 1000, cf. în general: Pic,

gaia, Elişeni, Porumbenii Mari etc., în bazinul Tîrnavei Mari) erau româneşti, în proporţie de aproape jumătate, pînă în veacul al XIX-lea (cf. de ex. NIMgy., p. 652-653 etc.; infra, p. 55-76). Faptul că statisticile ungureşti din veacul al XIX-lea și mai ales cea din anii 1910 nu înregistrează români în acele sate este explicabil, foarte simplu: ori statisticile nu erau corecte, ori populaţia respectivă nu mai era (nu se declară, nu era considerată înregistrată, în sensul că vorbind ungureşti și mergind la biserică ungurească, recensămîntul o înregistra de naționalitate maghiară). Oricum însă, metodica este profund eronată a lui a valabilită statistica a. 1910 și a socotei concluzii etno-istorice (cum făcea pripit în 1922 geograful bucurestean Mihăilescu), fără a cunoaşte antecedentele. În zona Odorheiului stratul popular românesc pare să fi fost mai subţire decît în alte părți ale Secuimii explicabil în zona de bază a colonizării secuieşti pe cursul superior al Tîrnavei Mari și al Homorodului, unde s-au stabilit primii și grosul populației secuieşti, în *angaszék* (seaunul matrice): aici toponimia majoră este aproape integral ungurească, elemente slavo-române lipsesc, înălătură dintru-necupat de ungaro-secui, spre deosebire de situația din zona Treiscaune, Ciuc și Mureș.

³³ A. Bunea, *Stăpînii Ţării Oltului*. Academia Română. Discursuri de recepție, XXXIV, București, 1910, p. 3–4. Inferioritatea organizatorică și tehnică a „ardeleanilor” era astfel schițată cu vreo 8 veacuri mai înainte de către cronicarul „Anonymous”, cap. 25: „... et habitatores terr(a)e illius viliores homines essent totius mundi, quia essent Blasii et Sclavi, qui alia arma non haberent nisi arcum et sagittas et dux corum Gelou minus esset tenax et non haberent circa se bonus milites et auderent stare contra audaciam Hungarorum, quia a Curianis et Picenatis multas iniurias paterentur” (ed. Endlicher, p. 26). Din abundantă bibliografie asupra lui „Anonymous” menționăm numai: Pîc, NatKampf., p. 1–42; Xenopol, *op. cit.*, p. 137; Iorga, Revistă VII, 1921, p. 10–18; Moravesik, *Revue des études sud-est-européennes*, București, VII, 1969, p. 167–174.

A bstRum., p. 146—190; A. D. Xenopol, *Istoria românilor* (ed. III), I, p. 152—185 „starea românilor la începutul stăpînirii maghiare”, „seriile istorice ale decăderii poporului român de peste munți”, p. 182; p. 184 „desnationalizarea și stingerea nobilimii române, înflorirea apoi slabirea și dispariția voevozilor, decaderea cnezatelor și pierderea lor în rindul iobagilor; stingerea rolului militar al poporului român — substituții prin elementele imigrate la conducerea țării”; Iorga, IstRArd., p. 1—127; Moga, RoumTr., passim; St. Metes, LaTrans., p. 261—336; Paseu, IstTr., p. 89—253. Eclipsă național-politică de vreo trei veacuri, în care elementul majoritar și mai vechiul Transilvaniei a pierdut inițiativa politică, fiind supralicitat și „handicapat” de vehiculatorii feudalismului de tip occidental european.

În zonă secuiască, populația românofonă numeroasă, în sec. XII/XIII—XVI (ca și ceva mai tîrziu; ajunsă în situația de inferioitate social-juridică, economică și politică, mereu mai accentuată, din care n-a scăpat pînă la urmă decît prin integrarea în majoritatea secuiască, adică tocmai prin (...) dispariție) este constatătă ori „dedusă” nu numai prin criteriile „logicii” istorice ori etnologice-geografice (care au fost invocate de unii cercetători)³⁴; dar și prin documente și antroponime, confesiune și urme arheologice ori toponimie (probe ce sunt evident mai importante, concrete și concludente decît orice fel de logică). Numărul și semnificația lor deosebită trebuie să fie apreciate just în cadrul istoric al condițiilor social-juridice, economice și politice ale vremii respective³⁵, în acea lungă perioadă de vreo patru veacuri dominată în chip absolutist de regimul tiranic al fainoasei „Unio trium nationum” („națiunile constitutionale”: unguri-nobili, secuii, sașii) din Transilvanie, cu cele patru confesiuni (romano-catolică, calvină, luterană, unitariană [ultimele trei incepînd din

³⁴ De ex. Mihăilescu, BulGeogr., XLI, 1922, p. 116 „... în lipsa unor studii speciale asupra înrudirii evidente dintre cultura românească și cea secuiască, între tipul secuiesc și cel românesc, sunt mai concludente constatările logicii geografice, decît cele ale cercetărilor imbilate de șovinism”.

³⁵ Just întrezărea (la începutul veacului al XIX-lea) cu ageră intuiție de istoric și etnolog, poziția românilor în perspectiva procesului etnogenezei și a dezvoltării lor în spațiu intracarpatic, eruditul I. C. Eder, *Observationes criticae et pragmaticae ad historiam Transilvaniae*, Sibiu, 1803, p. 8 „his contextis fortasse haud absone facturus videor, si stauam Valachos nostros esse Dacorum posteros, eo, quod potestate olim Romanorum fuerunt et linguam Romanam aliquomodo adsciverunt, Romanos (Rumun) dictos. Ita nimis multa mihi clarescunt, ea etiam, quae ad tantam Valachorum in his terris frequentiam et ad politicam huius populi conditionem atque, ad mores etiam explicandos pertinent...”.

veacul al XVI-lea]) privilegiate; o situație de flagrantă nedreptate seculată (asuprire socială și națională deopotrivă), pe care un aristocrat secui îi numea „autonomie”³⁶.

Este acesta un termen juridic și politic ce ar putea să fie luat ori ca un eufemism, ori mai curînd ca o sinistă ironie istoriografică, dacă se are în vedere situația Transilvaniei veacurilor XIII—XIV și raporturile social-istorice ale popoarelor de aici. Faimoasa „autonomie” politico-juridică și economică din Transilvania (care de fapt excludea „din autonomie” tocmai națiunea majoritară și cea mai veche a țării) era — cum prea bine se stie în general — rezultatul unei cotropiri și usurpări: în veacurile XIII—XIV români erau tratați de rege și de voievodul Transilvaniei la egal cu nobilimea, sași, secuilor, cum arată documentația vremii; de ex. documentul din a. 1291³⁷, „cum nos universis nobilibus, Saxonibus, Siculis et Olachis in partibus Transsylvaniae... congregationem cum iisdem fecissemus”; a. 1355 „in congregatiōne nostra generali universis prelatis, baronibus, nobilibus, Siculis, Saxonibus, Olachis... in partibus Transylvaniis constitutis” (etc.). În estul provinciei istorice a Transilvaniei (Ardealul, partea la est de Muntii Apuseni), Secuimea dotată cu privilegi și organizare social-juridică-militară deosebită, în mediul social maghiarofon ceva mai compact și dominant, populația rurală românească a trebuit să se adapteze situației, nefiind în măsură să se afirme pe plan economic, social, politic (chiar în cadrul micilor comunități rurale) decît în forme și în limbă maghiara; să se aprepie pe incetul de colectivitatea ungaro-siculică; iar o mică parte dintr-o români s-au ridicat între fruntași, au fost chiar „innobilati” (cum arată antroponiemia Secuimii; *infra*, p. 217—219, 222) fapt care însemna prima etapă a dispariției lor sigure și integrale între maghiaro-secui. Tocmai din cauza unei atare metamorfoze lingvistice și culturale de mari dimensiuni, nu se mai poate stabili numărul ori măcar proporția reală a elementului etno-lingvistic român.

³⁶ Dr. Endes Miklós, *Erdély három nemzete és negyedikére autonomiájának története* [Istoria autonomiei celor trei națiuni și patru confesiuni ale Transilvaniei], Budapest, 1935.

³⁷ RoumTr., p. 46; cf. NatKampf, p. 81. În veacul al XV-lea se mai știe că „Transsylvania — nostra actate tres incolunt gentes, Teutones (Saxones), Siculi et Valachi”, Aeneae Sylvii Piccolomini (Pii II Papae), *Opera geographica et historica* (Helmstädtii, 1699), p. 226; iar în sec. al XVI-lea se mai poate vorbi de „quatuor diverso genere nationes: „Hungari, Siculi, Saxones, Valachi, inter quos inepiores putantur Saxones”, cum scria Nicolaus Olahus, *Hungaria et Attila sive de originibus gentis, regni Hungariae situ, habitu [etc.]*, opera editată cu două veacuri mai tîrziu la Viena (Vindobona), 1763, I, cap. XIV „de Transilvania”, p. 61; atare, asertiune nu mai era valabilă la data apariției cărții lui Olahus, iar editorul vienez preciză în „notă”: „non sunt inter rationes Transilvaniae censendi Valachi; ex hoc dñe provinciae habitu, quod nrent iuris publici periti”. Pe una dintre națiunile egale în drepturi și cea mai numerosă, mai veche în Transilvania, reușise „dreptul public” al acestei țări să o subjuge și să o scoată de sub scutul legii.

nesc în perioada veche (veacurile XII—XVI), în afara de faptul că era numeros, amestecat peste tot cu secuii. Date ceva mai concrete (cifre) despre români în Secuime lipsesc înainte de a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, mai precise (dar și acestea lacunare, „minime”, fără să poată oglindii întreaga realitate social-etnică) sunt abia din secolul al XIX-lea, perioadă cînd însă erau în mare măsură assimilați în populația dominantă secuiasca. Dar informațiile documentare de caracter general, ori evaluările, conscripțiile și unele recensăminte cu cifrele din sematismele celor două eparhii românești (Blaj, Sibiu), indicătoare despre existența comunităților confesionale cu parohii ori mici filii ale acestora, biserici (de lemn, foarte puține de piatră) ori ruine, cimitire, ca și mai ales antroponimia (cf. infra, p. 55 — 77, 206 — 216) oferă, cum s-a spus, indicii prețioase, concrete, absolut evidente despre existența în estul Transilvaniei, în „scaunele secuiești” a unei numeroase mase etnice românești (românofone) de confesiune orientală-grecă, dar peste tot amestecată cu secuii, aceștia având majoritatea absolută probabil în cele mai multe localități cuprinse în vechile „scaune”; și o populație romanică pe care cercetările de pînă acum (fragmentate, partiale, unele chiar superficiale ori exagerate) au indicat-o abia în linii generale, fie minimalizindu-i importanța, fie exagerind-o.

Informațiile despre populația românească (românofonă; Blachi, Olahi) în Secuime — ca și în restul Transilvaniei și a teritoriilor intracarpatice ale României — sunt de dată veche, destul de precise și concrete relevante în istoriografia română, germană, cehoslovacă etc., dar trecute sub tacere ori minimalizate sau deformate de istoriografia ungăra. În consecință, este necesară a regrupa și reexamina materialul documentar, mai ales că există unele goluri și echivoci care au prilejuit diformări și răstălmăciri, din care principală este teza (sau „ipoteza”) despre putinătatea ori lipsa aproape totală prin veacurile XII—XIII și imigrarea românească abia în... veacurile XVII—XVIII. Izvoarele documentare menționează pe români deodată și amestecați cu secuii „la hotarele țării” (adică în estul Transilvaniei). La începutul secolului al XIII-lea sunt documentați români împreună cu secuii și cumani în sud-vestul Moldovei, în cuprinsul așa-numitului episcopat al cumanilor³⁸; la 1260 „secuii și valahii” (Siculorum quoque et Balachorum) sunt menționați în armata regelui Bela (Acte și fragmente, III [1897], p. 76), informație din care N. Iorga (IstRAd., I, p. 60) scoate concluzia fireasă: cele două popoare locu-

³⁸ Urkundenbuch, XV, p. 45, a. 1228; Fehér, Codex Diplomaticus, III, 2, 399, a. 1234; cf. Pie, AbstR., p. 114; Iorga, IstRAd., p. 49, etc.; curiosă în acest sens este și

iau împreună având aceleași indatorini militare față de regalitatea ungăra. Celebrul pasaj, adesea citat, al cronicii lui Simeon din Keza (magister Simon de Keza; Kézai Simon; scrie prin a. 1282—3)³⁹, vorbind (după o „cronică hunică”) despre legendara „descendentă din huni” a secuilor, spunea că aceștia s-au stabilit în răsăritul țării, „la hotare” în munti, împreună cu români, pe care i-au găsit aici; s-au amestecat cu ei, împrumutind și scrierea acestora, „mai rămaseră dintre huni 3.000 de bărbați, care au scăpat cu fuga din războiul «Crimhildin» și care, de teama popoarelor apuse, au rămas tot timpul în cîmpia Chigla, pînă în vremea lui Arpad. Aceștia aci nu s-au chemat huni, ci zaculi; căci acești zaculi sunt rămașite ale hunilor care — afînd că ungurii vin din nou în Pannonia — le ieșiră în cale cînd se intorceau, prin Ruthenia și după ce cuceriră împreună Pannonia, au dobîndit o parte din aceasta, însă (ei, secuii) nu cîmpia Pannoniei, ci în muntii din marginea țării împreună cu blackii. Astfel încît, amestecîndu-se cu blackii se spune că se folosesc de literelor lor. Acești zaculi credeau că Chaba a murit în Grecia ...”. Pasajul din Simeon din Keza este reluat cu amplificări și mici modificări în așa-numita „Cronică pictată din Viena”⁴⁰. Este aci o indicație precisă și valoroasă despre așezarea „Zaculilor” (Seculi, secuii) în tre români (Blacki), în estul țării, la frontieră spre Moldova,

³⁹ Edițiile cronicii lui în: *Rerum Hungaricarum monumenta Arpadiana*, edidit Stephanus Ladislaus Endlicher, Sangalli (St. Gallen, Elvetia), 1849, p. 83—130; *Historiae Hungaride fontes domestici*, ed. M. Florianus, Quinque Ecclesiis (Fünfkirchen, Pécs), 1883, vol. II, p. 52—99; *Fontes historiae Daco-Romanorum*, fasc. IV, Simonis de Keza Chronicen Hungarorum edidit G. Popa-Lisseanu, — cu traducere românească: Izvoarele istorice românilor, vol. IV, București, 1935. Studiu critic de bază asupra cronicii: Domanovszky Sándor, Kézai Simon mester kronikája. *Förrástanulmány* [Cronică lui magister Simeon din Keza. Studiu asupra surselor], Budapest, 1906, 180 p., lucrare migăloasă și temeinică, în care însă pasajul privitor la coexistența și amestecul secuilor (zaculi) cu români (blacki) nu s-a bucurat de vreo atenție, fiind de altfel ignorat de majoritatea exegătilor maghiari, că Györfy, UgJB, XXII, 1942, p. 131; prea puțini sunt cei care totuși recunosc că „vecinii secuilor erau pușinii pecenegi și vlahii” (Erdélyi, op. cit., p. 32). Cronică lui Simeon de Keza este tradusă în ungurește de Szabó Károly, (Buda)Pest, 1862 (Magyarország történelmi forrásai, III) și de Császár Mihály, în *Magyar Könyvtár*, nr. 227, Budapest, 1901.

⁴⁰ Marcii Chronică De gestis Hungarorum, rec. Fr. Toldy, versionem Hungaricam adiecit Car. Szabó, Pest, 1867, p. XVII = Chronicum Pictum Vindobonense, ed. M. Florianus, X, p. 120. Textul integral în cele două cronici:

Simeon Keza, ed. Endlicher, p. 100; Chronicum Pictum (Marcii), ed. Toldy, p. XVII; ed. Florianus, vol. II, p. 120: remanserunt autem ex hunis virorum , remanserunt quoque de Hunis viros tria milia, qui per fuga interfugium rum tria milia ex prelio Crimheldino erupti de prelio. Crimheldino in cam pum Chigle mezei se colligere procura runt. Qui cum timentes occidentis naciones in campum Chigle ad Erdelew intraverunt, non hungaros, usque Arpad. permanserunt, qui se ibi ad

în Carpați, „montes confinii”⁴¹; indiferent dacă are vreun miez de adevăr istoric assertiunea despre „alfabetul împrumutat de secui de la români” (chirilic? ori aşa-numita „rovásirás”?)⁴² și dacă pasajul cronicarului Simon conține unele nepotriviri sau chiar anacronisme, reflectând adică o situație etnică din veacul al XIII-lea ori al XII-lea (aproape de vremea sa) transpusă în veacurile IX-X, cind ar fi ocupat secuii teritoriul la granița estică (în *montibus confinii*). Dar nu este probabil că secuii să fi pătruns în estul Transilvaniei (Ardeal Erdeelew) înainte de veacul al XII-lea. Un pasaj documentar atât de lăptit, evident, precis ca acel din Kezai (și la fel alte documente despre români), apărind incomod pentru unii la sfârșitul sec. al XIX-lea

non Hunos, sed Zactlos vocaverunt. sed Zakuli, alio nomine vocaverunt. Isti enim Zactuli Hunorumi sunt residui, qui dum Hungaros in Pannoniam iterato cognoverant remeasse, redentibus in Rutheni(a)e finibus occurerunt, insimulque Pannonia conquestata, pertem in ea sunt adepti, non tamē in plano Pannoni(a)e, sed cum Blackis in montibus confinii sortem habuerunt. Unde Blackis commixti litteris ipsorum uti perhibentur. Isti quippe Zactuli in Grecia periiisse putaverunt”.

⁴¹ Pîc, AbSTR., p. 115 („auch hier muss man eine rumänische Massenbevölkerung voräussetzen”); D. Onciu, *Trăditia istorică în chestiunea originilor române*, în MemIst, II, XXIX, 1906–7, p. 572; Xenopol, *Istoria Românilor* (ed. III), I, p. 137; Iorga, RevIst., VII, 1921, p. 21 și. Relevind (la fel ca alți erudiți) valoarea documentară excepțională a pasajului din cronică lui Simon de Keza, G. Popa-Lisseanu (*Fontes historiae Daco-Rom.*, IV, p. 17) observă că „Simon de Keza vorbește despre secui, Zakuli cari locuiau nu numai în munții Bihorului, ci și în muntele Ardealului, împreună cu români...”. Este evident că Keza vorbește de Secuime, tinutul unde secuii erau stabiliți (în „scaune”), nu de vreo zonă intermedieră între Secuime și Ungaria, de pe traseul parcurs de ei în migrația treptată dinspre vest pînă în arcul carpatic. Expresia *soritem habuerunt* înseamnă „au primit o parte (teritoriu)”, nu că „au avut aceeași soartă (destin)”, cum înțelegeau unii istorici români, traducind „ad litteram”: *soritem* = „soartă”. Vezi și Le Montague/della Transilvania/sono tutte habitate da Valachi, Ascanio Centovio, s. XVI (Dacia, 1970), p. 529.

⁴² Despre aşa-zisul alfabet secuiesc, ori „vlaho-secuiese” (?), cf. Popa-Lisseanu, op. cit., p. 116–123; Sebestyén G., *Miként bizonyosodott be a székely rövásról és hitelesség [Cum să verificat autenticitatea scrierii cu răvașuri a secuilor]*, în EmlSzM., p. 244–251.

a fost eliminat și anihilat astfel: „aici de sigur nu e vorba de romuni, ci de alt popor, anume de bulgari...”⁴³.

Timp de vreun veac și jumătate, informațiile despre români în Secuime lipsesc pînă acum, dar nu fiindcă ar fi lipsit de aici populația rustică românească, ci din cauză că vreme îndelungată izvoarele documentare disponibile (cronici, hrisoave, conscripții, serisori etc.), apărute cam tîrziu, nu fac mențiune decît de stăpini puternici, bine înarmați și războinici, oameni cu privilegii, organizatori și exploataitori îndeminateci, — deloc sau mult mai puțin despre populația supusă, aservită, mai săracă, neorganizată în formații statale și militare proprii de tip superior. Evident că în anumite perioade și locuri existau și există oameni muncitori și colectivități în afara de cei pomeniți în documente, fiind chiar mult mai numeroși cei ignoranți de sursele documentare, al căror pronunțat caracter de clasă nu-l mai ignorează nimănii azi. Este cazul și în Secuime, unde români rea par (în documentele cunoscute pînă acum) abia la începutul veacului al XV-lea: cnezatul din Brețcu (infra, p. 217) și cîteva antropoame (nu toate absolut sigure, infra, p. 219), iar în veacul al XVI-lea era un fapt notoriu că fiind răspîndiți în toată Transilvania („Valachi... sparsi hinc inde per totum regnum”)⁴⁴, erau amestecați între sebe cu imulți români, care nu vorbeau ungurește” („detti Scituli quasiscitipiccoli, [secui] rimasti et mantenuti più di qualsiasi popoli; in quel paese munito di natura et pel sito in molti luoghi aspro. Sono pero concessi misti molti Valachi...; usano tutti la lingua ungaresca, eccetto quei Valachi, i quali fra loro sono misti”)⁴⁵.

⁴³ Nagy G., în SzMÉrt., II, 1891, p. 210, 213 (după Réthy, „azon oláh elemben tehát[?] melylyel a hagyomány szerint a székelyek vegyületek, mint hogy rumun nem lehetett, minden esetben bolgárokattell keressünk”); cam la fel UdyT., p. 76 s.a. Adică, din cronică (Kezai, Anonymus etc.) se alege ce apare convenabil; ce nu (atestarea românilor-vlahi) rămîne „legenda, anacronism, termen împrumut” etc., de aceea „ipseau” români (oláh) în Secuime pînă în ... veacul al XVIII-lea: un trucaj grosier, dar util și necesar unor istoriografi cînd este vorba de români, — ceva analog procedeului și „logicului” lui Orbán B. (infra, p. 85): români ortodoci din Secuime „nu erau români ortodoci”.

⁴⁴ Ant. Verantius (Verancsics), în MonHist., Scriptores, II, (Buda) Pest, 1857, p. 143.

⁴⁵ Informație dată în 1584 de italianul Antonio Possevino, în scrierea despre *Transilvania* (publicată de A. Veress, *Fontes rerum Transilvaniae*, Cluj, vol. III, 1913, p. 52; cf. IstTr., p. 202). Cf. și Giovanandrea Gromo, *Compendio di tutto il regno posseduto dal re Giovanî Transilvano*, publicat în Apulum (Alba Iulia), II, 1943–5 (1946), p. 162. Informațiile date în cărticica *Res publica et status Hungariae*, edit. Elzeviriana, 1634, p. 11–14 sunt confuze, p. 11 „... utipote Ciculos et Hungaros. Inter quos ipsi Valachi eiusdem provinciae incolae, in quibusdam desertis possessionibus et villis resident, genus hominum durissimum ...”, p. 14 „Valachi etiam hanc terram, sed sparsim sine certa sede incolunt” este neclar dacă se referă la toată Transilvania, adică și la Secuime (cf. RevTr., V, p. 16).

Acești români trebuie să fie cei cuprinși alături de secui, între acei „incolae sedium Siculicarum” pe vremea stăpînirii lui Mihai Viteazul în Transilvania.⁴⁶ Din veacurile XVI—XVII există atestări numeroase des antroponime (românești), împreună cu mențiuni despre „Olahi” în documentele Secuimii, unde românii erau răspândiți peste tot, la fel ca în restul Transilvaniei: nu este sat, nu este oraș, nici cartier în care ei să lipsească („sunt sparsi Transilvania tota ipsa que Sicilia, in fundis etiam et sedibus Saxonum. Non pagus, non oppidum, non suburbium est quod suis careat Valachis”), cum releva în a. 1702 un călugăr iezuit german bun cunoscător al stărilor din Transilvania.⁴⁷ În veacul al XVIII-lea apar cîteva conscripții ale populației de confesiune românească (orientală, greacă), două întocmite la a. 1733 și 1750 de către forurile ecclaziastice ale românilor: recensămîntul episcopului Inocențiu Micu-Clain (1733) și al lui Petru Pavel Aron (1750)⁴⁸; a treia conscripție din a. 1760—1762 a creștinilor ortodoxi și uniti de rit grecesc (parohii, familii) din Transilvania a fost organizată de generalul Nicolaus Adolf von Buccov, comandanțul trupelor austriece în colaborare cu baronii L.B. de Möringer (consilier al tezaurariatului, secretarul comisiei) și Fr. L. Dietrich, consilier.⁴⁹ Toate trei statisticile erau incomplete, evident, cu largi lacune, dacă se are în vedere faptul că au fost înregistrati numai locuitori

⁴⁶ Documentul de libertăți și privilegii acordat secuilor: „Siculis et incolis sedis Siculicallis Udvarbely”, *Történeti Tár*, 1880, p. 780; L. Szádeczky, *Erdély és Mihály vajda* [Ardealul și voievodul Mihai], Timișoara, 1893, p. 313, — citate și acceptate de N. Sulică, Reinv., 1937, p. 16—17, contestate de Tóth, ErdM., 1942, p. 500. Indiferent dacă în aceste documente sunt sau nu subinteleși români din Secuime, prezența lor peste tot, aici este atestată nu numai de croniți, dar și de numeroasele mențiuni despre ei în documente și antroponimele din veacurile XV—XVI.

⁴⁷ Andreas Freyberger, *Historica relatio unionis Walachiae cum Romana ecclesia factae anno 1701* (ms.), citat de N. Dobrescu, *Fragmente privitoare la istoria bisericii române*, Budapest, 1905, p. 61—64; cf. IstTr., p. 207.

⁴⁸ Recensămîntul din 1733: N. Togan, Trans., XXIX, 1898, p. 169—213; A. Bunea, *Episcopul Ioan Inocențiu Klein*, Blaj, 1900, p. 304—415; cel din 1750: A. Bunea, Trans., 1901, p. 237—292; cf. Z. Păclișanu, RevTr., I, p. 203—213. Ambele recensămînturi au fost analizate și confruntate după principii și preocupări confesionale ortodoxe de către V. Ciobanu, AnIstN., III, 1924—5 (1926), p. 617. Pascu, IstTr., p. 247.

⁴⁹ Datele au fost publicate integral de V. Ciobanu, *Statistica românilor din a. 1760—1762*, în AnIstN., III (1926), p. 616—700. În scăunele secuiești înregistrează: 854 familii în Odorheiu (p. 675—678), 1860 familii în Treiscaune (p. 678—680), 765 familii în Ciuc (p. 681—2), 2124 familii în Mureș (p. 683—6); cf. infra, p. 73—76; N. Giurgiu, *Trei conscripții din sec. al XVIII-lea privind populația românească a Transilvaniei*, în StUn., Istorie, 1966, p. 55—65. — Populația românească (de confesiune orientală) apare repartizată uniform în toate satele Secuimii, fiind însă în proporție mult mai redusă decit apare în același conspect prin alte comitate ale Transilvaniei, unde rămăsă majoritară pînă azi, în unele sate ajungind chiar pînă la 2—300 familii (AnIstN., III, p. 699 etc.). Ion D. Moga, *Numărul românilor în Principatul Transilvaniei*, în Trans., LXXII, 1941, p. 285—291; RoumTr.; D. Prodan, ImigR., p. 17—21.

itorii ce se declarau de „lege românească”, și tabili, așeași definitiv în satele secuiești și deci organizați din punct de vedere social-ecclaziastic, avind astfel o încadrare ierarhică foarte pușă la contribuție cu muncă și dări.⁵⁰ Desigur că o parte dintre români din Secuime erau trecuți la confesiunile ungurești; toți cei de „confesiune greco-crească” erau evident români (cf. de ex. infra, p. 78), dar nu numai acestia, căci chiar la mijlocul veacului al XVIII-lea „secuii” din Vlăhița (Oláhfalú) erau romano-catolici (cf. infra, p. 77). Conscripția ortodoxă și ilor („Diocesis Transilv. Disunita”) făcută în a. 1805 înregistrează grupuri numeroase, masive, mergind uneori pînă la 40—60 familii (adică 200—300 suflete) în sate din vechile scăune Odorheiu, Mureș și Treiscaune.⁵¹ Se poate admite că vreo 25—30%, eventual ceva mai mult din totalul populației în cele patru scăune era românească pe la a. 1800, pînă la mijlochii veacului al XIX-lea. Nu este posibil și poate nici util să se încerce întocmirea unor tabele detaliate sinoptice ale acestei populații românești, din veacurile XVIII—XIX (lucru ce a fost încercat)⁵²; rezultatele nu pot să aibă valoare de statistici, din cauza caracterului lacunar și aleatoriu al datelor disponibile. Alți informatori la sfîrșitul sec. al XVIII-lea oferă indicații disparate și fortuite, vagi, parcă intenționat lacunare, unele evident greșite asupra elementului românesc în teritoriul Secuimii.⁵³

⁵⁰ Cf. Prodan, ImigR., p. 41.

⁵¹ Eugen Gagyi de Etéd, *Documente istorice. Regulatio Diocesis Transilvaniae Disunitae anno 1805*, în Trans., XLII, 1911, p. 38—61, 148—171, 266—294; p. 266—272 Secuimea.

⁵² G. Popa-Lisseanu, *Sicules et Roumains* (1939), p. 65—78; SecRom., p. 130—151 (ca și în lucrările anterioare) prezintă tabele după judecete, comitate, cu satele în ordine alfabetică (numirea ungurească în paranteză), cifrele populației românești indicate în conscripțiile din a. 1733, 1750, 1780, 1805, 1871 și 1903.

⁵³ La autori ce nu aveau preocupări de informare corectă, cum era Teleki D. (infra, p. 78), iar la a. 1799 groful Teleki József, *Uti jegyzések, közli Domokos Pál Péter* [Insemnări de călătorie, publicate de D. P. P.], Cluj, 1937, 63 p.; cu toate că promitea informații și „despre populația localităților” din Secuime (p. 13 „az a helllység lakosairol, Néppességeről”), oferă de fapt foarte puține date concrete, utile despre români: p. 13 în scăunul Mureș, „ei sunt cam 1/3 parte din locuitorii”; p. 14 în orașul Tîrgu Mureș o „capelă despre care se spunea că a fost făcută de Mihai Viteazul la renovare s-au găsit picturi de sfinti valahii”; p. 16 în Gorma „unguri și români”; Murgești „jumătate secui jumătate români”; p. 26 în scăunul Odorheiu nu menționează români, ci numai confesiuni românești („oláh vallások”); p. 27 la Betesti (Bethfalva) în 50 case locuiesc și români; la Porumbenii Mari, 200 gospodării (gazda), nici un român [cu toate că satul era parțial românesc în veacul al XIX-lea]; p. 29 în orașul Odorheiu „sunt și români puțini”; p. 31 la Căpâlnița (care că și Vlăhița fusese românească) nu menționează români (cf. infra, p. 61); p. 38 la Gheorgheni puțini români; p. 51 Vârhegy (cf. infra, p. 77); p. 52 la Sf. Gheorghe sunt 206 gospodării secui, 40 gospodări români (în 1760 erau „49 familii de ne-uniti”, AnIstN., III, p. 678).

La inceputul veacului al XIX-lea, populația românească prevalent rustică era încă foarte numeroasă, compactă, în deplină continuitate în fiecare sat, prin toată Secuimea, ca și în orașe, târguri, cum rezultă clar din conscripțiile și sematismele celor două consfesiuni, din prezența vechilor biserici (sau comunități cu filii) și cimitire „valahe” în toate satele. Citeva indicații utile oferă monografia medicului ardelean săs⁵⁴ L. G. Scheint despre „țara și poporul secuilor” (1833), de caracter cam general, foarte sumar și chiar superficial, cătăpută fi asteptat din partea unui doctor entuziasmat admirator mai mult al „cavalerismului” eroic al secuilor⁵⁵ decit al realităților populare, privind situația socială și economică: între „popoarele tolerate”, români, veniți probabil din alte zone (după opinia sa), ca un amestec de slavi și coloniști romani, vorbind un idiom romanoslav și numindu-se „Rumuni”, locuiesc în sate și pe la margininea târgurilor, ca și în suburbii orașului Tîrgu Mureș; se ocupă cu agricultura, mai ales creșterea vitelor; români liberi ca proprietari de pămînt nu există în afară de cei care locuiesc în „munteii revendicării” și care sunt supuși nobilimii⁵⁶. Mai importante, concrete și concluziente apar indicațiile cuprinse în „lexiconul geografic-statistic al Transilvaniei” (SbLex.) de I. Lenk (referindu-se și la Sematismul din a. 1835), care dă grupe românesti masive în 130 sate, iar în alte 122 locuind amestecați secui și români; deci limba românească era încă

⁵⁴ Székelyszeg, III, 1933, p. 82.

⁵⁵ Cartea este dedicată de autorul medic, în termeni românci, „den Manen der um Fürst und Vaterland verdienten Szekler”.

⁵⁶ Daniel G. Scheint, *Das Land und Volk der Szekler in Siebenbürgen, in physischer politischer, statistischer und geschichtlicher Hinsicht*, (Buda) Pest, 1833, p. 141—145, „Geduldete Völker. Ausser den Szeklern, welche das allein bevorrechtete Volk im Szeklerlande sind und allein die Verwaltung der Angelegenheiten des Volkes und Landes besorgen, giebt es noch viele andere Völker, welche theils aus den angrenzenden fremden Ländern, theils aus anderen Theilen Siebenbürgens sich hier angesiedelt haben und den Achutz der Gesetze geniessen, ohne an der Verwaltung irgend einen Anteil nehmen zu dürfen welch' also bloss geduldet sind. So findet man: 1. wenige Sachsen, ... (Szászfalu), 2. Deutsche, ... 3. Armenier, ..., 4. Wallachen; diese mögen sich aus den angrenzenden Moldau und Wallachien und aus anderen Theilen Siebenbürgens hieher gezogen haben; die Sprache, Religion, Sitten und Gebräuche haben sie gemeinsam mit jenem Volke, welches ein Gemisch von Slaven und römischen Colonisten ist, die Wallachen und Moldau bewohnt und in Siebenbürgen unter den übrigen Nationen angesiedelt lebt, eine römischi-slawische Sprache spricht und sich Rumuni nennt. In ihrer Kleidung sind sie sehr einfach und bereiten sich fast alle Kleidungstücke selbst. Sie wohnen in Dörfern und an den Enden der Marktflecken, so wie in den Vorstädten von der k. Freystadt Maros Vásárhely (Tîrgu Mureș); sie alimen die Bauart der anderen Einwohner nachlässig nach, treiben Ackerbau, leben aber liebst von der Pflege des Viehs und vom Hirten-Dienst. Diejenigen welche an den Gränzgebirgen wohnen, mieteten die Prädiene und ganze Gebirgsstrecken von den Szekler Communitäten und dem begüterten Adel, ziehen hier Ziegen, Schafe, Schweine und Hornvieh. Freye Wallachen mit eigenen Feldgründen giebt es im Szeklerlande nicht, ausser denen, welche die revindizierten Gebirgen bewohnen, sic sind Unterthanen des Adels ...”.

vorbîtă în cel puțin 250 sate (peste jumătate) din toate localitățile, în timp ce între anii 1920 și 1940 română era cunoscută și vorbită în abia 30 de sate, mai puțin de 10% (cf. LucrGeogr, III, p. 117). O grupare a indicațiilor lui Lenk privind populația satelor din Secuime („maghiari — români”), după zone: județe, plăsi, văi, prezintă Balogh (NfMgy, p. 638—666), coloană deosebită „fajnépesség felszáz év előtt volt”, cu multe lacune față de situația reală (cf. infra, p. 55—76). Atare lacune apar că se poate de firești în metodele și mentalitatea de clasă din vremea feudalismului, cind populația românească subjugată și depoziată, cu minimă importanță social-juridică, fără de rol politic, la un nivel economic inferior în ansamblul societății poliglote ardelene, era neglijată de documentele oficialității, ignorată sau minimalizată de unii istoriografi și erudiți care abia o menționează cu numele, dar oferă unele amănunte asupra ei, — cu toate că era vorba de principalul factor economic, preducător de bunuri pentru existența intregii societăți (supra, p. 27). Alți autori din veacul al XIX-lea nu prea dau cifre statisticice, ci numai largi evaluări despre elementul social-etic românesc în Secuime, ca de ex. în 1857 E. A. Bielz din Sibiu⁵⁷. În a. 1910, recensământul oficial ungăr⁵⁸ înregistra în cele patru județe cu populație secuiană (adică Ciuc, Treascaune, Odorhei și Mureș) 612 000 locuitori, din care numai 114 270 (18%) de limbă românească, dar 138 763 de confesiu

⁵⁷ E. A. Bielz, *Handbuch der Landeskunde Siebenbürgens*, Hermannstadt (Sibiu), 1857, 614 p.; la p. 430 „Bezirk Seps-Szt-György (Sfintu Gheorghe) 29 267 Menschen, welche der Mehrzahl nach Szekler, aber in nicht unbedeutender Menge auch der rumänischen Nation angehören”; p. 431 „Bezirk Barátos (Brates), die meistens Szekler und nur wenige Românen”; p. 433 „Bez. Kézdi-Vásárhely (Tîrgu Secuiesc) — meist Szekler, aber auch in nicht unbedeutender Anzahl Românen sind”; p. 439 „Bez. Gyergyó-Szt-Miklós (Gheorgheni), der grösste Theil Szekler, aber auch sehr viele Armenier sind”, fără a menționa pe români din zona Gheorgheni (mai numerosi decit în alte zone ale Secuimii); acest caz arata lipsa caracterului fortuit și foarte lacunar al informațiilor lui Bielz, care la p. 441 dă în „Bez. Székáskeresztrő (Cristuru, fost I. G. Duca) — auch viele Românen”, ignorând complet fenomenul maghiarizării lor. Indicațiile vagi ale lui Bielz (ca și ale altor autori din veacul al XIX-lea) se explică prin lipsa unor cifre exacte și a situației neclare, sovînelnică a multor „secuiați”. Numai odată, în *Kurzgefasste Erdbeschreibung von Siebenbürgen*, ed. II, Sibiu, 1858, p. 57 Bielz prezintă o cifră: 21 859 români (față de 149 767 secui, 7 877 armeni și a.) în comitatul (Kreis) Odorhei care cuprindea 6 preturi (Rezirk Baraolt, Cozmeni, Miercurea Ciuc, Gheorgheni, Cristur și Odorhei); cifra este mult sub real. Încă mai puține date oferă la începutul veacului al XIX-lea, altă autor săs, preotul brașovdan L. J. Marienburg, *Geographie des Grossfürstenthums Siebenbürgen*, Sibiu, 1813, II, p. 157: „Udvarhely szék, 40 000 Einwohner, bey weitem der grösste Theil Szekler und nur wenige Walachen”, p. 165 „Treascaune niciun român, p. 184 Ciuc), „40 000 Menschen, grösstentheils Szekler und nur einige Armenier”; p. 196 Mureș „29 217 Menschen im Jahre, 1766 ohne die Walachen, welche den dritten Theil der Einwohner betragen haben dürften”.

⁵⁸ Cf. de ex. tabele sinoptice întocmite de Ion și Iuliu Enescu, *Ardealul, Banatul, Crișana și Maramureșul*, București, 1915, 14 (naționalități), 75 (confesiuini); ErdEvk., 1940—1, p. 251.

greacă, deci 22,6%, adică mai puțin de 1/4, — care este evident mult sub numărul real (cum s-a spus și se va observa mai jos), dacă se ține seama de proporțiile uriașe, de dată veche — din veacul al XVII-lea, sau chiar anterior — a fenomenului deznaționalizării în Secuime. În baza datelor culese la fața locului prin a. 1920—1940, cu noi informații orale, declaratii, tradiții și amintiri ale unor grupe de țăranii (mai ales bătrâni), documente, matricole, materiale arheologice (biserică sau ruine, clopotnițe, cimitire, cărți bisericești etc.) și numeroase antropo-nime tipice, unii istorici, geografi și publiciști români considerau că în „scaunele siculice” numărul populației românești fusese mult mai mare, poate chiar peste 40%, fiind adică între „secui” aproape jumătate români secuizați (maghiarizați); assertiune ce nu pare — în ciuda unor „aparente” — tocmai exagerată, iar dacă nu poate (și se pare că nu va putea vreodată) să fie dovedită în chip peremptoriu cu cifre absolute ce sunt greu de stabilit, nefiind probabil consemnată în documentație, nu poate fi nici contestată ca ceva lipsit de baza realităților, sau total fals. Prin a. 1920—40, românii din Secuime (între Mureș și Carpați) erau abia 12,15% sau chiar mai puțini⁵⁹. Acțiunea de „reromâniazare” în anii 1930—40 (infra, p. 134) a izbutit să recupereze abia cîteva sute, maximum 2—3 000 persoane în mediul rural. Numărul exact al celor integrați și pierduți astfel în masele ungaro-fone nu va fi determinat poate niciodată, din simpla cauză că însuși fenomenul maghiarizării nu poate fi documentat pînă la începuturile lui ce par să fie chiar din primele decenii după stabilirea și regruparea secuilor aici, + cu toate că majoritatea românilor încă în sec. al XVI-lea nu vorbeau limba maghiară (supra, p. 47).

În tentativa de evaluare a proporțiilor acestei populații de origine română maghiarizate nu trebuie pierdut din vedere lacunile mari și natura falsă a indicatiilor sau statisticilor în diferite etape din veacurile XVIII—XIX, ca și lipsurile cu erori grave în cercetările întreprinse de români între a. 1920 și 1940, care ar fi fost necesare și puteau ușor să fie multilaterale și aproape exhaustive, completind astfel — fie chiar și cu lungă întirzire — marile goluri ori rectificind falsurile din statistici (cf. în legătură cu rezultatele din tratatul statistic demografic al lui Balogh, NfMgy., infra, p. 89—90). Scăderea pînă aproape de totală dispariție a elementului românesc a fost favorizată nu numai de maghiarizare (secuizare), ci — proporțional — și de fenomenul emigrării masive spre alte țări, din motive economice și social-politice (supra, p. 38).

⁵⁹ Cf. numai cîteva exemple ilustrînd felul cum „a săzut” brusc, uneori pînă la totală dispariție, prin a. 1900, elementul etno-lingvistic românesc, infra, p. 79—84.

Lacunele statisticilor. Realitatea populară : (I) Ciuc, (II) Trei-scaune, (III) Odorhei, (IV) Mureș. Tinînd seama de axioma că orice materiale și probleme lingvistice-onomatologice pot fi înțelese și explicate just numai în strînsă corelație cu realitatea umană social-etică din care an rezultat și pe care o reflectă în măsură variabilă, — se impun cîteva observații, rectificări și completări ilustrînd raportul dintre datele statistice și realitățile populare din localitățile (mai ales rurale) în Secuime. Nu se poate încerca aici întocmirea unui tabel complet conținând măcar indicații asupra tuturor localităților ce au acum ori aveau de curînd și mai demult (veacurile XVII — XVIII) populație românească; pentru asemenea lucrare de mari proporții (cum s-a spus) este absolut necesară o prealabilă documentare amănuntită, de arhivă și de teren, mult mai amplă, dacă nu exhaustivă, de care nu dispunem în măsura dorită. De aceea, sint infățisate deocamdată numai cîteva informații și date comparativе în chip de c o m p l e tă r i, proximorii mai diferențiate la indicațiile date în marea lucrare de statistică demografică despre „populațiiile Ungariei” (NfMgy., 1902) de Paul Balogh, care la începutul veacului facea o largă sinteză a situației în felul cum era oglindită în datele statistice, compărîndu-le cu indicațiile lui Lenk (SbLex., 1839), ca și cu repartizarea după „nationalitate” și după confesiuni (cf. Sematismele Blaj și Sibiu) a populației din Secuime. Aci elementele populare românești ignorate „oficial” și în bibliografie (dar existente efectiv, în realitate „pe teren”) pot fi parțial detectate chiar numai pe baza criteriilor „pe teren” și a statisticilor utilizate de acesta. La stabilirea obîșniei românesti însă trebuie să se aibă în vedere nu numai indicația largă (dar pozitivă, utilă, desi unilaterală) a lui Lenk „von Seklern und Walachen bewohnt”, ei și confesiunea (cum face parțial Balogh), adică toate mențiunile despre comunitățile de religie greacă (filii), ca și niste criterii pe care acesta nu putea și nu avea interes să le caute spre a le pune la contribuție: antroponimele, conștiința sau chiar numai simplă amintire vagă (însă realistă, pozitivă) a unor grupuri de „secui” că ei „sunt (ori au fost) olași”, resturi arheologice (biserici, clopotnițe, cimitire), toponime minore, locuri etc., — căci în cercetarea istorică interesează în primul rînd, dacă nu exclusiv, trecutul, adică tot ce „este, ce a fost”, de unde se poate justifica și înțelege mai corect tot ce „este, ce a mai rămas”. Dintre criteriile „suplimentare” (fătă de ale lui Balogh), mai numeroase și concrete sunt în primul rînd a n t r o p o n i m e l e (infra, p. 229—233) românești (latine-române sau slavo-române) existente azi ori în veacul al XIX-lea și mai înainte în fiecare localitate din Secuime; este un material imens, că nu a putut să fie colectat integral, dar din cel consemnat în documente, condiții parohiale, matricole, acte, în presă, epitafuri, epigrafe diverse, literatură etc., aici putem semnală

abia cîteva exemple și „specimene” la unele localități, căci ele se repetă în majoritate cam aceleasi din sat în sat! De altă parte, indicațiile sumare pentru veacul al XIX-lea despre o n f e s i u n i oferite în sematismele eparhiale (Blaj, Sibiu) sunt ca date „minime”, aproximativ; conscripțiile din veacul al XVIII-lea (supra, p. 48) – de utilizat cu rezerve și spiritul critic impus de lactunelor firești! cifrele precise și corecte oferite de sematism (de ex. 1835, 1865, 1880, 1900, Blaj) nu pot cuprinde pe toti cel de origine și credință românească, la data respectivă, ci numai pe apartinătorii declarati ai parohilor ce nu trecuseră la confesiuni ungurești; uneori cifrele indicind „suflete” sint repetări necontrolate, nepotrivite cu realitatea evaluată.

Cum s-a spus și repetat, existența populației românești și etapele mari ale procesului „dispariției” sale se oglindesc în linii generale (dar corect, concret) în documentarea din veacurile XIII–XVIII și în criteriile cu indicațiile din cartealui Balogh (NfMgy., căm departe de a fi complet informata, deplin obiectivă), care grupează judicios și intelligent, practic, localitățile din Secuime în tabele după vîr și mici comportamente geografice în cadrul județelor și plășilor din a. 1900. Majoritatea absolută a satelor Secuimii erau la începutul veacului al XIX-lea locuite de secui și de români („von Seklern und Walachen bewohnt” SbLex 1839); cele în care nu sunt menționatai români ca atare, au comunități confessionale românești („grecesti”), iar în altele apar în grupuri sau izolat antroponime române prezente în fiecare sat și oraș al Secuimii. Alături de satele (majoritatea) care la a. 1839 erau „maghiare (secuiești)-române” și erau încă maghiare pe la a. 1900, vor fi relevate mai ales în primul rînd cele unde existau comunități confessionale „grecesti” după indicația lui Lenk și cele care nu au asemenea indicație, dar există antroponime; astfel, în satele unde nici statistica utilizată de Balogh nu m e n t o n e a z ă români, ei pot fi relativ ușor detectați prin alte mijloace documentare cum sint cele menționate mai sus. Prin urmare, satele secuiești notate la a. 1839 (după Lenk, SbLex.) de către Balogh (NfMgy.) ca „magyar-român” și care au populație românească declarată ca atare cu confesiune și antroponime românești, nu sint repetate în tabelul nostru (după județele delimitate la a. 1876, supra, p. 33); aici se fac numai intregiri și rectificări provizorii la repertoriile schematicе ale lui Lenk și Balogh (NfMgy., p. 638–666)⁶⁰. În vederea simplificării

⁶⁰ Valoase informații directe și materiale suplimentare (mai ales antroponime) pentru veacurile XIX–XX privind zona Nirajului (Miercurea, Sîntandrei, Iobăgeni–Vala, Galești, Sînvăsii, Troița etc.) am aflat în bogată arhivă a parohiei ortodoxe române din Miercurea Niraj (prin amabilitatea pr. op. d. Th. Bucur, paroh); alte date pentru perioada 1930–40 ne-au fost furnizate de către doi eminenți cunoșcători ai Secuimii.

cărui sistematice a lucrurilor, din imensul material documentar sint prezentate aici numai cîteva indicații asupra populației celor patru foste județe ale Secuimii.

I. Ciuc. Recensămîntul din anul 1760 înregistra 760 familiile de români (uniti și nonuniti), AnIstN., III, p. 681–682; meșteri români (nume) în cîteva sate, din sec. XVII–XVIII : ErdMest., p. 8. Despre vechiul județ Ciuc (scaunele Ciuc, Giurgeu, Casin), cf. monografiile pe „scaune” (județe) : Benkó, CsGyK., care la p. 46–47 dă și un tabel al populației pe naționalități : 76 061 secui, 12 834 români; statistică din 1890 : români 14 470, de confesiune românească 18 597 (*A magyar korona országainak helységnévtára*, szerk. Jekelfalussy J., Budapest, 1892, p. 166–167; Vitos Mózes, *Csikmegye füzetek*, Miercurea Ciuc, 1894 (infra, cap. II, n. 13); T. Nagy Imre, *Csikmegye közigazdasági leírása*, Budapest, 1902, 43 p. (extras din revista *Közigazdasági Szemle*, 1902), p. 3–4: toată populația românească din Ciuc ar fi „imigrată pe neobserve...” în cursul veacurilor; Czirbusz G., *Magyarország a XX. évszázad elején* [Ungaria la inceputul veacului al XX-lea], Temesvár-Timisoara, 1902, p. 489 : 15 936 români, dar 21 000 de confesiune românească; Semat., 1923, p. 74: în a. 1911 de religie românească 22 000, în 1923 numai 17 000 în protopopiatul Giurgeu (Gheorgheni); Endes, CsGyKSz.; Chindea; S. Moldovanu, *Tara Noastră* (1894), p. 295–296⁶¹.

NfMgy., p. 638 T u l g h e s jud. (Harghita), românesc (a. 1939) este notat ca unguresc (cu abia 1/4 români); Luncă de Sus și de Jos, românești (a. 1839) sint maghiare cu vreo 10% români; p. 639 în plasa Gheorgheni mai puține maghiarizări la sate (Ditrău, Joseni);

ing. Silviu Vasile Rusu (pensionar, Cluj-Napoca) privind în special zona Tîrgu Mureș–valea Nirajului, Cristur–prof. V. Găinaru (Deva) pentru aceleasi zone și Odorhei–Homorod. Numeroase antroponime românești am colectat personal din monumente și epitafore, pe unele trasee din toate patru vechile comitate secuiești, cu prilejul unor perile gheze arheologice din a. 1964, 1966, 1969, 1976, 1977.

⁶¹ Prin afirmația că „In basinul Giurgeului români ar fi venit la sfîrșitul veacului al XVII-lea” iar mai înainte nu există nici o urmă despre el” („a rumenég a Gyergyoi medencében való megjelenésé legalább a XVII. század végére tehető. Csik-, Gyergyó- és Kászon-szék egy 1726-bólval előterjesztése már a Moldovából régen bejött és itt megtelepedett s az öfelsége szárnyai alatt nyugutt olánok” ról emlékezik meg; ei orrásból, amely ęppen ezeknek az oláhoknak és fiainak, ujabban Moldovába való visszatelepítésére panaszokodik, árra következtetetünk, hogy e területen a rumenég állandóan hullámzó, változó népiség töbrennet ténylező volt). Forrásaink szerint 1712-ben Szárhegyen, Ditrón és Szentmiklósón már megtelepült rumén lakosságról (SzOkL., VII, 158) beszélnek, holot előbb semmi nyomuk”, GyHNeV., p. 5–6 (Szabó), autorul filolog și arhivist clujean se înseala ori vrea să însele pe cititori, cramponindu-se de cîteva elemente ori mici grupe de români imigrati din Moldova (unii reveniti) și ignorând nu numai informatiile generale despre români în toate secuimea (veacurile XIII–XVI; supra, p. 44–48), dar și pe cele speciale privind zona Ciucului și satele din Giurgeu ce mentionează elemente etnice care nu sint deloc imigrate („Blacki, Olahi”); amestecati cu secuii în cîteva conscripții și documente.

în Remetea (Gyergyó-Reme) filie la parohia rom. din Subcetate (SbLex., III, p. 386–387) antroponime (*Csorlán*, *Iváton*; CsGyK., II p. 156 etc.); Lăzarea (Gyergyó-Szárnegy) filie la parohia Gheorgheni (SbLex., IV, 117), antroponime românești (*Baicu*, *Danciu*, *Ivánco*, *Kolcsér*, *Lucaciu*, *Ghenciu*, *Moga*, *Oláh*, *Sztupár*, *Todor*, *Bogdán*, *Vahár* etc. [armeni?]; BulEBipol., VI, p. 51 s.a.); SzékFalu, p. 99 „Sajgó József az Oláh János jóságán megtörvenyeztetett fat elköltötte”, 131 *Dobráns* Sorka, 186 *Dáradits* Mihály, 242–3 *Oláh* Antal testvér volt *Oláh* Katalinnal, 293 *Oláh* István huszár; Valea Strimba (Tekeropatak), filie la parohia Gheorgheni (SbLex., IV, 246, 97 suflete, Semat., 1835, p. 153); Ciucumani (Gyergyócsomafalva), filie la parohia rom. din Joseni (SbLex., IV, 321), antroponime românești (*Koszta*, *Tosán*, *Koszta*, *Vaszi*, *Peter*, *Bágya*, *Budugán*, *Kepán*, *Kocsor*, *Kolombán* [?], *Damika*, *Dánduj*, *Krojitor*, *Kékérüca*, *Pitrian*, *Puja*, NyIrK., X, 1966, p. 82–91); Suseni (Ujfalu) filie la parohia Voșlobeni (SbLex., IV, 351; 90 suflete, Semat., 1835, 154); un Szöts alias Erszény Karacsón la a. 1773 (ErdMest., p. 8); NfMgy., p. 640–641, un număr de 44 localități, toate ungurești la a. 1900, din care 12 erau „ung.-rom.” la 1839, dar din cele care fuseseră ungurești la 1839 și erau „curat ungurești” la 1900, „cei mai mulți de confesiune românească sint în următoarele sate curat ungurești: Tomești, Ciceu, Soimeni, Lázárești. Aceștia—credem—sint cu totii elemente de origine românească maghiarizate” (NfMgy., p. 641); dar în: Tomesti (Csík-Szt-Tamás) filie la parohia Sîndominic (SbLex., IV, 178; cu 207 suflete, Semat., 1835, 153); Ineu (Csíkjenőfalva) filie la Sîndominic (SbLex., II, 159; 147 suflete, Semat., 1835, 153), SzékFalu, p. 111 „ivánosi Farkas Vaszi nevezetű román ember—azon lakkelyet amelyen Gligor nevezetű román ember lakott, több, nevit nem tudjuk, és element Molduvába”, 131 „*Taluggán* Stroja nevezetű berszán”, 281 „Nyaskuj (Neacsu) János, a. 1787; Mădărăș (Csíkmádaras) filie la Sîndominic (SbLex., III, 1; 48 suflete, 1835); în alte sate se constată grupe de români, după antroponime: Racu (Csíkrákos), filie la parohia Frumoasa (SbLex., III, 375; dar numai 15 suflete la 1835), antroponime (*Babes*, *Buta*, *Gheorghe*, *Kúrka*, *Markus*, *Ráduly*, *Száva*, *Stefan* etc., BulEBipol., VI, p. 51); Sieuleni (Csík-(A) Mádfalva) antroponime (*Oláh Rádu* a. 1596, *Oláh* János a. 1605, infra, p. 219; Mihail *Ráduly*, a. 1765, infra, p. 218; *Bács*, *Petres*, *Ráduly*, *Száva*, BulEBipol., VI, p. 51; *Ráduly* Mózes, SzF., 1882, nr 127, 31 XII s.a.); Cicelu (Csík-Csícsó) filie la parohia Frumoasa (SbLex., IV, 313; numai 30 credincioși, Semat., 1835, 154); Sóimeni (Csíksomortány) „von Sekler Gränzsoldaten, Seklern und Walachen bewohnt, in die griech. — unirte Pfarre in Szépviz [Frumoasa] — als Filiale eingepfarrt” (SbLex., IV, 322; numai 25

credinciosi, Semat., 1835, 154); Păuleni (Csík-Pálfalva) filie la parohia Frumoasa (SbLex., III, 254; 25 credinciosi, Semat., 1835, 154); Toplița (Csík-Taploca, NfMgy., p. 640) antroponime Farkas *Thodor*, *Andra* Mihály 1841, *Todor* Mátýás, 1780, SzékFalu, p. 201, 248; orașul Miercurea-Ciuc (Csíkszereda) numeroase antroponime (ca *Dankó*, *Ruszuj*, *Száva*, *Todor*, *Vajna*, *Vákár* etc., ce pot fi în majoritate imigrati din alte zone ale Secuimii sau unii armeni); Jigodin (Csíkszögöd, anexat la Miercurea-Ciuc) filie la parohia Ciucsingeorgiu (SbLex., IV, 476; numai 28 credinciosi, Semat., 1835, 153), antroponime (de ex. *Serbán*, Székelység, III 1933, p. 27); Sincraieni (Csík-Szt-Király) filie la parohia Ciucsingeorgiu (SbLex., IV, 166; 32 suflete, Semat., 1835, 153); Sintimbru (Csík-Szt-Imre) filie la parohia Ciucsingeorgiu (SbLex., IV, 163; 18 suflete, Semat., 1835, 153); Cetătuia (Csík-Csatószeg *Todor* István, SzF., 1882, nr. 127 (român sau armean?)); Ciucani (Csík-Csékfalva) antroponime (*Balló*, *Baricz*, *Becze*, *Bidiga*, *Borbát*, *Böcs*, *Csobot*, *Dáncs*, *Dujut*, *Dumitru*, *Ivánica*, *Kasza*, *Kozma*, *Lácz*, *Lestyán*, *Nedelka*, *Popul*, *Ruszuly*, *Sorbán*, *Sztojka*, *Voina*); Vrabi (Csík-Verebes) antroponime (*Handra*, *Magdó*, *Nedelko*, *Oláh*, *Posztuly*, *Ráduly*, *Suttar*, *Tekse*, *Todor*, *Urszuly* etc., BulEBipol., VI, p. 51; LuerGeogr., III, p. 112); Tușnad (Csík-Tușnad) filie la parohia Ciucsingeorgiu (SbLex., IV, 334; dar numai 24 suflete, Semat., 1835, 153), antroponime (un popă *Rádnéj* Ferencz la a. 1843, CsGyK., p. 34 Székelység, IX 1939, p. 26, posibil imigrat tot din zona Ciuc; *Todor* Imré, SzF., 1882, nr 108, 26 IX etc.); pe epitafuri în cimitirul bisericii mari din Tușnad-sat (Ferenczy Béláné sz. *Todor* Borbála; *Rafain*, *Urszuly*, *Anghelescu* s.a.); „secuui” de confesiune românească la Tușnad, infra, cap. II, n. 26; Lăzărești (Csík-Lázárfalva) cu biserică „grecă-unirte” filie la parohia Ciuc-Singeorgiu (SbLex., II, 418; 115 suflete, Semat., 1835, 153); Miháileni (Csík-Szentmihály), meșteșugari la a. 1757 „üdössbb Molnár János (56 ani) kádár [dogar] és mészárós — măcelar) oláh ember, *Barbuly* alias Mihály Molnár molnár [morar] jo farago és asztalos” (ErdMest., p. 8); Delnița (Csík-Delne) filie la parohia Frumoasa (SbLex., I, 247; 45 suflete, Semat., 1835, 154); Armașeni (Csík-Menaság) filie la parohia Ciucsingeorgiu (SbLex., III, 66; 25 suflete, Semat., 1835, 153), numerosi români cu nume maghiare (TinS., 1938, nr 46, 17 VII, p. 3); în valea Casinului, Căsin (Kászon-Ujfalu) unguresc la 1839, unguresc cu yreo 15% greco-catolici la 1900, cu numai 90 suflete greco-catolici, Semat., 1835, 154, avea numerosi români la a. 1614: „inquilini” (zilieri) *Oláh Andrei*, *Oláh Iban*, valah cu numele *Vojka*, Hajdu Stefan olá, Varga Ioan olá, Hosszu Stefan olá, servici conducticii *Mihok* flăcău din Firigheaz, Andor olá, *Oláh Stefan* etc., (GenF.,

XI, p. 50). În toate satele din zona Ciuc (NfMgy., p. 638—641) antroponime românești sunt numeroase, în documente, presă, epigrafe și epitafuri.

II. *Treiscaune* (acum Covasna), la a. 1760 erau înregistrate 1865 familii de români (AnIstN., III, p. 678—680); din veacurile XVII—XVIII mesteri români în cîteva sate: ErdMest., p. 9—10; monografia judecătului din a. 1899 (infra, cap. II, n. 66) nu conține nici o informație despre români, numerosi mai ales în zona de est și de sud, ca și în Valea Oltului. După statistică din 1890: 17 360 români, 24 933 de confesiune românească (*Magyar kor. ország. hely-ségnévtára*, 1892, p. 216—217); Czirbusz, loc. cit.: 19 439 români, dar 27 226 de confesiune românească; S. Moldovanu, *Tara noastră* 21894), p. 262, după statistică mai nouă, dintre 130 008 locuitori, (4 933 erau români (22 529 greco-catolici și 2 404 greco-ortodocși [gresită proporția, poate eroare de tipar]), p. 257 protopopiatul român greco-catolic din Poian al Treiscaunelor cu 11 parohii și mai multe filii cu 3 186 credinciosi; în ed. II (Ardealul), I (1911), p. 154, din 147 000 locuitori, abia 35 000 sunt români, o parte fiind secuizați. Sèmat, Sibiu, 1903, p. 58—60: 26 489.

In zona Tîrgu Secuiesc (Kézdivásárhely) fiecare sat are sau avea biserică românească; în orașul Tîrgu S. Ecaterinești, maghiară la 1839 și 1900, există Canta (Kantafalva), cu biserică ortodoxă (Rom. TgS.); numeroase antroponime (ca *Boda*, *Batr*, *Bogdán*, *Bokor*, *Dobra*, *Dragos*, *Goczman*, *Jakob*, *Todor*, *Vajna* etc.) la intelecțuali ori elevi de scoala (Báricz Árpád, Dinuj Géza, Nyáguly Lajos s.a., SzF., 1883, nr 13, 15 II și passim), pot să fie români maghiarizați din cartierul Canta sau mai ales veniți de prin satele învecinate. NfMgy., p. 643—5: Valea Scurtă (Kurtapatak) unguresc (1839, 1900), era filie la parohia Poian (Semat., 1835), antroponime (*Bokor*, *Mihácz*, SzF., 1882, nr 67, 4 VI etc.); Belați (Bélafalva), unguresc la 1839, unguresc integral rom.-cat, la 1900, era filie la parohia română Poian (SbLex., I, 117), are multe antroponime românești (*Barics*, *Bidiga*, *Boka*, *Borbáth*, *Dákó*, *Daragus*, *Dobra*, *Komány*, *Kozma*, *Mike*, *Oláh*, *Opra*⁶², *Pászka*, *Ráduly*, *Tréfán*, LucrGeogr., III, p. 111; *Balan*, RomTgS., p. 70); Sînziești (Kézdi-Szt-Lélek) situatie identică: biserică ortodoxă veche, filie la parohia Poian (SbLex., IV, 169), antroponime (*Albu*, *Boccsa*, *Borcea*, *Dragomir*, *Hódor*,

⁶² Afirmația „*Opra* este nume de familie secuiesc; în formă *Oprea* există și în românește (az *Opra székely családnév*; *Oprea* alakban megvan, a *jur et len is*”, G.M.Nev., p. 62) apare adevărată numai cu precizarea „de anărupt” că precedentul antrenor slavo-român a trecut la seculi în același fel ca toate cele din tabelul înșira, p. 229–233 dacă ar fi fost secuiesc-maghiar autentic, ar fi greu de înțeles ce ce urmă (ca *Opra Iau* din Petriceni, înșira, p. 241) îl schimbă cu nume ungurești.

Lungu, **Melinte**, **Milinte**, **Móre**, **Oláh Olá**, **Parkalab**, **Paszka**, **Pop**, **To-**
Lungu, **Melinte**, **Milinte**, **Móre**, **Oláh Olá**, **Parkalab**, **Paszka**, **Pop**, **To-**
ma, LuerGeogr., III, p. 310; SzF., 1885, nr 2 etc.); **Mereeni** (Kézdi-
almás), filie la parohia Lemnia (SbLex., I, 20); **Hilib** filie la paro-
hia Ghelinta (SbLex., II, 119; numai 6 suflete în 1835, Semat., p. 156;
23 în 1865); **Irenei** (Imecsfalva) filie la parohia Ghelinta (SbLex.,
II, 170), antroponime (**Bali**, **Barics**, **Boricza**, **Czipa**, **Dobra**, **Koszu**,
Opra, **Raja** etc., SzF., 1885, nr 24, 22 III); **Hărălie** (Háraly) filie
la parohia Ghelinta (SbLex., II, 89), antroponime (**Folyán**, **Kondra**,
Szára, SzF., 1885, nr 16, 22 II etc.); **Valea Seacă** (Szárazpatak)
filie la parohia Poian (SbLex., IV, 116; numai 19 suflete, Semat.,
1835, 158), numeroase antroponime (**Baczó**, **Csurulya**, **Glicor**, **Martin**,
Mátei, **Opra**, **Popa** etc., LuerGeogr., III, p. 1000, SzF. 1885, nr 4
s.a.); **Petriceni** (Peselnék, din a. 1907: Kézdzikovár), filie la
parohia Turia (SbLex., III, 274), numerosi români (**Bokor**, **Gligor**,
Jankó, **Kosma**, **Opra** etc., SzF., 1884, nr 42, 25 V etc., LucrGeogr.,
III, p. 110; RevTeol., XVIII, 1928, p. 78; un primar **Opra** Paul,
infra, p. 241); **Turiș de Sus** (Feltorja) antroponime (**Giligor**,
Vajna etc., SzF., 1884, nr 96, 30 XI); **Lunga** (Nyujtod) filie la
parohia Lemnia (SbLex., II, 285, III, 152; 25 suflete, Semat., 1835,
157), antroponime pe epitafe (**Borbáth** András és neje sz. **Ráduly**
Anna, **Borbáth Berta**, **Dragomer** Ferencz, **Ráduly** Miklós s.a.); **Săsă-**
ușii (Kézdiszászujfal) filie la parohia Lemnia (SbLex., IV, 1 21;
numai 7 suflete, Semat., 1835, 157); **Tinioasa** (Kézdisárfalva)
filie la parohia Lemnia (SbLex., IV, 14), antroponime (**Bajkó**, **Bulák**
etc., SzF., 1884, nr. 94, 23 XI, nr. 94, 23 XI, nr. 104, 31 XIII s.a.);
Hătuica (Natolyka) filie la parohia Ghelinta (SbLex., II, 97);
Vărheghiu (Várhegy, între Let și Tufalău) notat la 1839 și
1900 ca „magyar”, era în 1799 un cătun românesc („Várhegy, a
Feketeügy sântzokkal körülvett kastély, egy néhány házokból álló
falut skával egygyütt melylyet oláhok laknak és a grof Nemes familia
bir . . .”, Teleki J., op. cit. [nota 53], p. 51; dar recensămîntul din
a. 1760 înregistra numai o familie de „nonuniti” (AnistN., III, p.
680); **Bita** numeroase antroponime (**Bajko**, **Bán**, **Bucs**, **Todor**,
LucrGeogr., III, p. 111); **Peteni** (Székelypetőfalva), filie la paro-
hia Ghelinta (SbLex., III, 280); **Tamasfalu** (Székelytamás-
falva) filie la parohia Ghelinta (SbLex., IV, 233), antroponime (**Bog-**
dán, **Tusa**, **Vajna** etc., SzF., 1884, nr 93, 22 XI etc.); **Surcea**
(Szörsze) antroponime (**Bogdán** András, **Opra** Dávid, **Nyáguly** József,
Székely Nép, 1907, nr 8, 14 I etc.); **Telechiia** (Orbaitelek) filie
la parohia Boroșneu Mare (SbLex., IV, 248; numai 16 suflete,
Semat., 1835, 158), antroponime (ca **Mircse** Ferencz, Székely Nép,
1906, nr 30 s.a.); din Brates (Barátos) sat „magy.-román” (NfMgy.,
p. 646) este de mentionat în chip exceptional scriitorul român de
limbă maghiară Ioan **Mircea** (Mircse János Barátosi történetíró,

1834—1883, *Magyar írok élete és munkái*, IX, 1903, col. 1—4); *Tu falău* (Czófalka) filie la parohia Boroșneu (SbLex., IV, 344), antroponime (*Csia, Ráduly*, SzF., 1885, nr 14, 15 II etc.); *Erestegiu* (Eresztevén) 27 suflete in 1835 (Semat., 158) și *Pădureni*, (fost Beșeneu-Besenyő) 28 suflete in 1835 (Semat., 157) erau filii la parohia Boroșneu (SbLex., I, 306 și 131) cu numeroase antroponime (ex. *LucrGeogr.*, III, p. 110—111); în satul *Chilieni* (Kilyen, „magy.-român”, dar cu religia majoritară „kel. gör.”, NfMgy., p. 646) de relevat o serie de antroponime pe epitafe (*Bogă Dénés, Bogyo Agnes, Bokor Gézáné sz. Fula Emma, Dánes László, Fula György, Fula Györgyne, Juga numerosi, Márk Antal, Oláh numerosi, la fel Ráduly, Varza Maria etc.*); *Coseni* (Szetyor) filie la parohia Iliei (SbLex., IV, 212) antroponime de tip românesc (*Buskó, Boér, Csernye-Cerneea, Daradics, Drágihici, Dobra, Dragomir, Filip, Koman, Kománics, Lepedus, Márk, Múlyán-Munteanu, Nika, Opra, Plugár, Ráduly, Vánosa, Vaszi etc.*, *LucrGeogr.*, III, p. 111, epitafe; MemIst., III, XVIII, p. 220—221, veacul XVIII; *infra*, p. 222); *Zălan* (Zalán), filie la parohia Valea Crișului (SbLex., IV, 460); *Bodoc* (Bódok) filie la parohia Ghidfalău (SbLex., I, 154, 54 suflete, Semat., 1835, 156), antroponime (*Bács, Bacsó, Boér, Czintos, Damo, Kozma, Lutguyj, Manto, Nako, Nyisztor, Porodan, Ráduly, Sinka, Zsunkuj*, *LucrGeogr.*, III, p. 111); *Zoltan* (două vechi sate Etalfalva — Zoltán) filie la parohia Ghidfalău (SbLex., IV, 473, I 810, 19 suflete, Semat., 1835, 156, apoi 12 suflete); *Fotóos* (Fotosmartonos) antroponime (*Bács, Baló, Berszán, Boer, Dán, Kólcsa, Oláh, Ráduly, Sorbán, Stefan, Zsunkuj etc.*), *LucrGeogr.*, III, p. 111).

Toate celelalte sate din „Treiscaune”, care la a. 1839 erau ungurești ca și la 1900 (NfMgy., p. 643—647) au elemente onomastice sau locuitori de confesiune românească, de ex. amintitul *Zălan* (*Oláh János, Szek-Falu*, p. 189, *Vánlsa György*, p. 203, *Bokor György*, p. 205; *Kolcza* s.a., *Szekely Nép*, 1909, nr 13, 6 II; NmN., 1936, nr 11, 15 III, p. 4 etc.); *Zălan-Găjărie* (Uvegesür) filie la parohia Araci (SbLex., IV, 460); *Călinic* (Kálmok), filie la parohia Valea Crișului (SbLex., II, 195); *Valea Zălanului* (Zalaipatak) fusese integral românesc, cum arată Semat., 1900, p. 463: gr.-cat. 205, calvinii 3 locuitori, GlasE., 1936, nr 182, 10 III, p. 3; *Qituzul*, 1936, nr. 24, 31 V, p. 2 etc. — În Treiscaune antroponimia românească a „secuizitorilor” se pare că este mai bine reprezentată, mai abundenta, compactă și generală pe întreaga întindere a celor trei foste „scâună” secuiești.

III. Odorhei. Recensământul anului 1760 înregistra numai 854 familii de confesiune românească (AnIstN., III, p. 675—678); meșteri români în cîteva sate, din veacurile XVII—XVIII. ErdMest., p. 28; statistică din 1890: 3 191 români, 5 916 de confesiuni neroma-

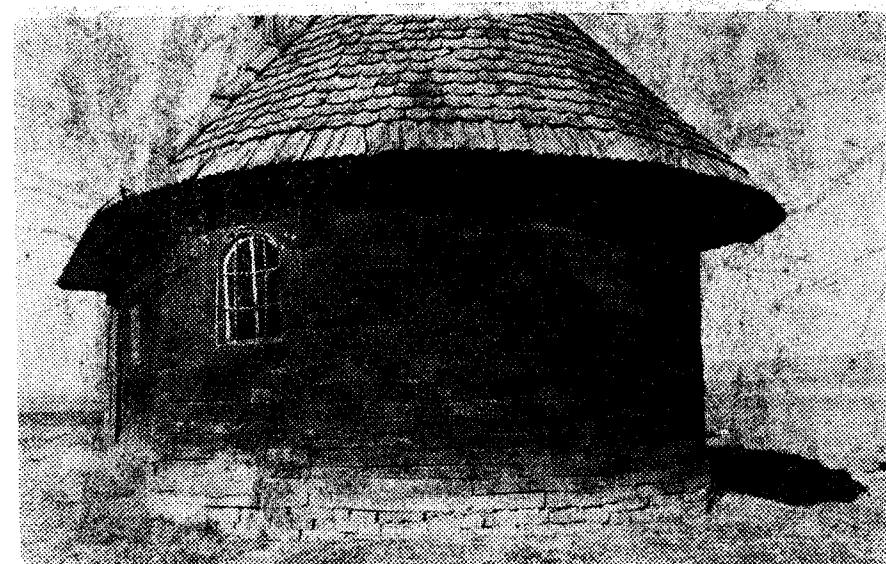
nească (*Magy. korona orsz. helységnévtára*, p. 652—653); Barabás E., *Udvarhely vármegye közigazgatási leírása*, Budapest, 1904 (extras din *Közgazgatási Szemle*, 1904), p. 12, populația județului: români 2 882 (2,5%), după confesiuni: ort. 4 086 (3,5%) + greco-catolici 1 844 (1,1%) total 5 430 (4,7%); dar în 1835 (Semat., p. 163) totalul români uniti (greco-catolici) era 3 093, în 1880 de 2 685 (Semat., 1880, p. 269—272); Czirbusz, *op. cit.*, p. 485: 2 928 români, 5 488 de confesiune românească. Nf. Ngy., p. 650, din 12 sate, 8 sunt „magyar-români” la a. 1839, 5 numai „magyar”, în care elementul românesc fusese numeros; *Vlăhița* (Nagy-Olahfalu) și *Uărinița* (Kis-Kápolna-Olahfalu) filii la parohia Aldea (SbLex., III, 154), inițial — cum se arată numele — au fost (admis de toată lumea, inclusiv Orbán B.) sate românești, complet maghiarizate și trecute la catolicism — pe la a. 1840 (ca și la sfîrșitul veacului al XVIII-lea), „nici urmă nu exista de români”, observă De Gerando (Transylv., II, p. 139). Olahfalu, comme l'indique son nom (village valaque) a dû être originellement habité par les Valaques! Il ne s'y trouve plus depuis un temps immémorial que des Sieules. Les habitants d'Olahfalu se donnent pour les plus purs représentants de la nationalité sieule. Ils ont gardé quelque chose de la rudesse de leurs ancêtres...”. În a. 1733, la *Vlăhița* erau înregistrati în recensământul lui Mici-Klain abia 11 români⁶³; iar la 1734 sunt menționati cei „duo pagi valachici”⁶⁴, dacă nu cumva „Oláh” în toponimul *Olahfalu* (Rom., IX—XIV, p. 559) este de interpretat ca simplu „eponim”: un *Oláh*, vlah secuizat (cf. Lengyelfalva?); dar în ambele sate există o comunitate confesională de rit grecesc (adică românească) și persistă pînă în veacurile XIX—

XX numeroase antroponime gentilice românești (LucrGeogr., III, p. 109; Sec. 1931, nr 7, 10 IV, p. 5; GazOd., 1935, nr 168, 14 VII, p. 3, nr 202, 19 VII, p. 3, nr 203, 27 VII, p. 3—4, nr 213, 4 XII, nr 215, 24 XII; GazMur., 1937, nr 3, 13 II, un *Ráduly Gergely* etc.; în epitafuri *Golova, Moldován, Nyisztor, Oláh* s.a.), prin a. 1930, locuitorul Oláh Lörincz de 75 ani știa că în *Vlăhița* a fost biserică și scoala românească, după povestirea bunicului său, populația în majoritate știa că sunt români, au început să învețe românește și mulți locuitori reveniseră la naționalitatea română, pînă în a. 1940 (inform. V. Găinaru); *Vîrghîs* (Vargyas), la 1839 fără date (omis din repertoriul SbLex.), în 1900 curat maghiar, avea parohie românească ort. în veacul al XIX-lea, vreo 30 de familii (Semat., 1846, 175), numeroase

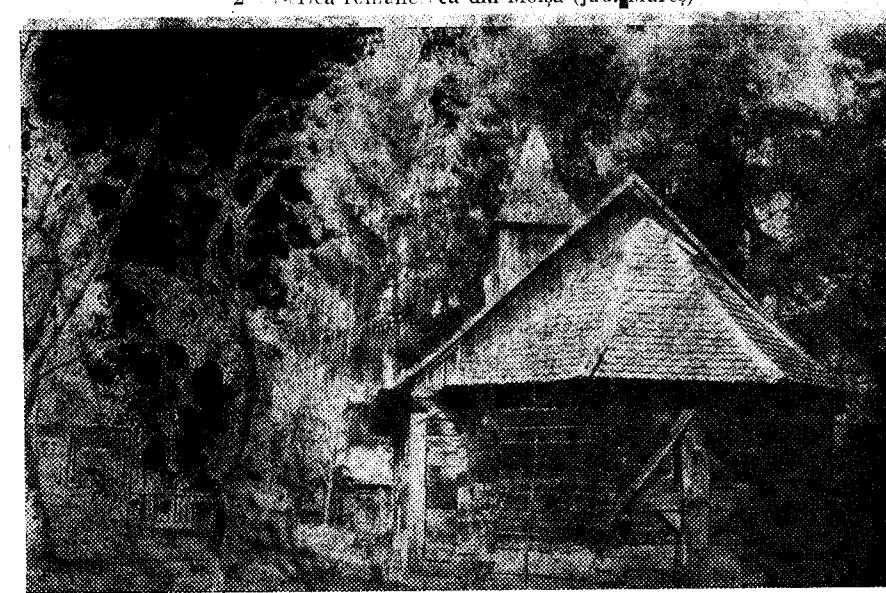
⁶³ A. Bunea, *Episcopul Ioan Inocențiu Klein* (Blaj, 1900), p. 413.

⁶⁴ S. Timon, *Imago novae Hungariae*, Cassovia, 1734, p. 114, „duo rami Homorodi; ex quibus orientem spectans viciniorque Vargascho flumini interluit villam Caratschoniam, Almaschiam, Levetum (Lueta) cuorūmque pagorum Valachorum agrum, in quo oritur, rigat”.

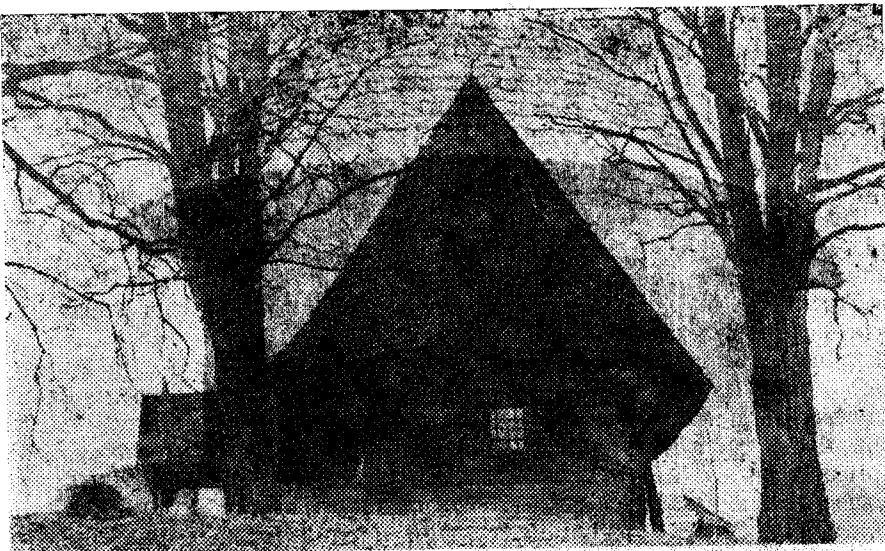
antroponime (ca *Borbáth*, *Dregus*, *Román*, *Todor*, Székely Hirlap, Tîrgu Mureş, IV, 1873, p. 256 etc.); *Luetia* (Lövete) avusese vreo 800 români, numeroase antroponime se mai păstrează (BulEBiopol., VI, p. 51; GlasR., 1936, nr 184, 10 IV, p. 25; o amplă listă din registrul stării civile pe a. 1895 – 1934: Mijl-Desn. p. 42 – 51); *Merești* (Homorodalmás), filie la parohia Aldea (SbLex., II, 132; având 368 suflete, Semat., 1835, 159), în a. 1907 biserică și casă parohială românească, antroponime numeroase (BulEBiopol., VI, p. 51; GlasR., 1935, nr 157, 159, 169, 172; 1936, nr 184; NmN., 1936, nr 17 etc.); forme de nume semnificative pentru fonetism, ca *Antonya* János unitarian, elev la Odorheiu în a. 1876, un *Antonya* preot unitarian prin a. 1930 – 1940, evident român maghiarizat); „comuna are peste 2500 locuitori; în a. 1926 moș Gheorghe Custura de 90 ani stia toate cîntecelile bisericesti pe românește, cu toate că... nu cunoștea limba română; spunea că le-a învățat la școală din sat, înainte de a 1866, la preotul Boeru. În 1926 erau români 320, iar după 14 ani de activitate, prin școală, au revenit în total 1370. Întocmindu-se genealogia familiilor din sat, se constată că în a treia sau a patra generație erau români; numai o familie n-a putut fi dovedită. Prin a. 1940 erau cam 1000 de religie unitariană, dar și aceștia stiau clar că la obîrsie erau români; în a. 1965 toți locuitorii sunt unitarieni. Multe familii cu numele *Lurcza*, *Csiky*, *Iuon*. Textul șirozilor este pe ungu-rește în majoritate, dar o treime din cuvinte sunt românești, ca *zsukálni*, *ficsor* etc.” (inform. V. Gainaru); *Satulnoiu* (Homorodujfalu), filie la parohia Aldea (SbLex., II, 133; numai 18 suflete, gr. cat., Semat., 1835, 159); antroponime (GlasR., 1936, nr 184, p. 24); *Ciomănesti* (Homorod-Keményfalva) filie la parohia Aldea (SbLex., II, 133; 72 suflete, Semat., 1835, 159; NmN., 1936, nr 18, p. 1 etc.); procesul verbal (din 5 I 1875) al comitetului scolar al comunei prevedea pentru predarea religiei reformate 1/2 oră, pentru religia greco-catolică română 1 și jum. oră, → dovdă a preponderenței elementului românesc (S. Opreanu, *Secuizarea românilor prin religie*, 1927, p. 19); *Locodeni* (Lokod) filie la parohia Aldea (SbLex., II, 436); *Petreni* (Homorod-Szt-Péter) filie la parohia Aldea (SbLex., IV 176; numai 10 suflete, Semat., 1835, 159); *Gălugărreni* (Homorod-Remete) filie la parohia Aldea (SbLex., III, 387; 11 suflete, Semat., 1835, 159), izolat un *Andreas Oláh* de Remete job. E. Francisci Korniss juratus la a. 1605, ProtOdonh., II/3, D, 41; *Chinușu* (Kénös) filie la parohia Aldea (SbLex., II, 23), antroponime (de ex. *Nyisztor* Lajos de religie unitară elev în Odorheiu la a. 1880); *Telac* (Telekfalva) filie la parohia Odorheiu (SbLex., IV, 249); *Alexandrița* (Sándorfalva) filie la parohia Odorheiu

1 Biserica românească din Nicolești-Crăciuneni (jud. Mureş)

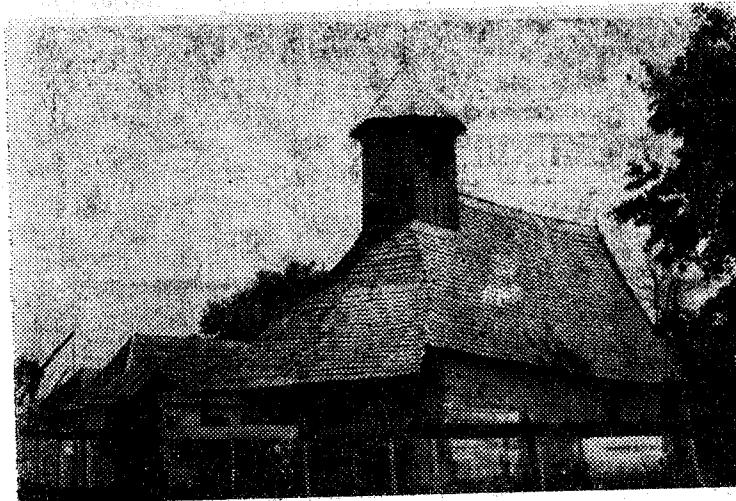
2 Biserica românească din Moișa (jud. Mureş)

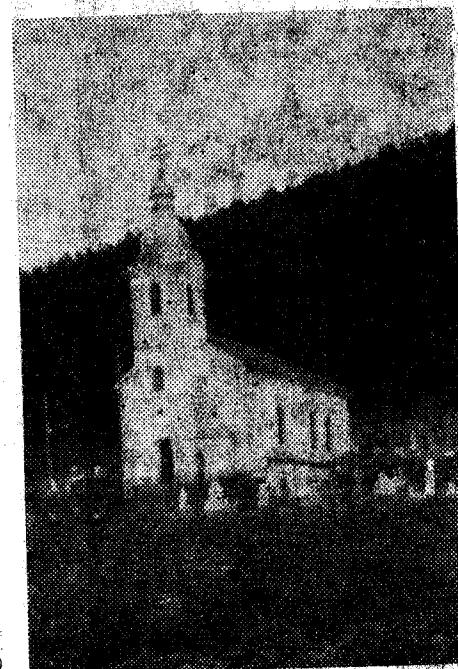
3 Biserica românească din Pănet (jud. Covasna)

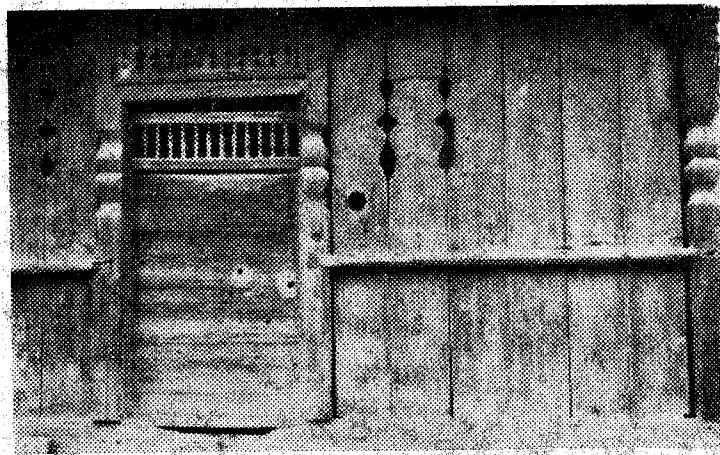
4 Detaliu de încheietură tradițională la biserică românească din Văleni-Oaia (jud. Mureș)

5 Biserica românească din Valea (Iobăgeni) (jud. Mureș)

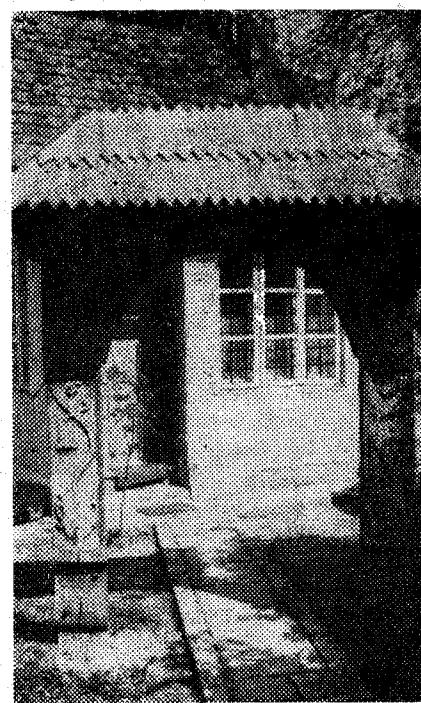
6 Biserica din Voșloheni (jud. Covasna)

7 Poartă din Potond (jud. Covasna)

8 Poartă din zona Ciucului (in Muzeul jud. Miercurea Ciuc)

9 Poartă din Galățeni (jud. Harghita)

10 Poartă din Ineu-Cirja (in Muzeul jud. Miercurea Ciuc)

12 Poartă din Imper (Muzeul Etnografic al Transilvaniei, Hoia-Cluj)

13 Poartă din Armășeni datată 1813 (jud. Covasna)

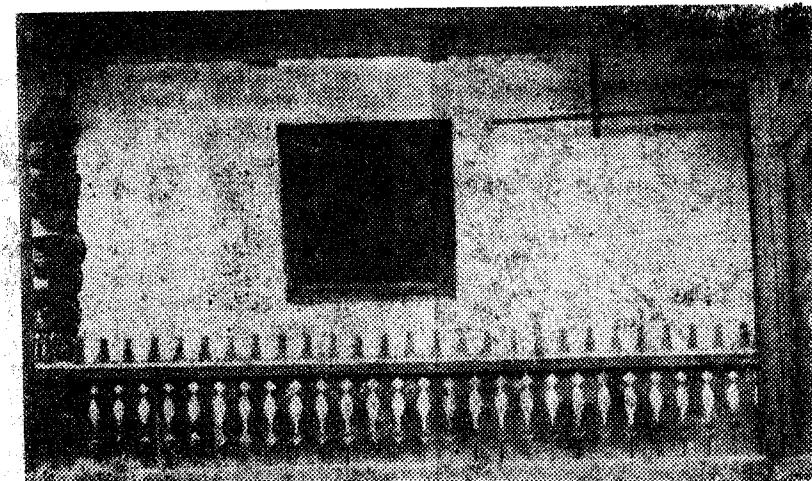
11 Poartă la casa din Cășin-Imper (în Muzeul Etnografic al Transilvaniei, Horea-Cluj)

14 Ancadrament de ușă de la casa din Armașeni, 1767 (jud. Covasna)

15 Cruce în cimitir la Căpeni (jud. Covasna)

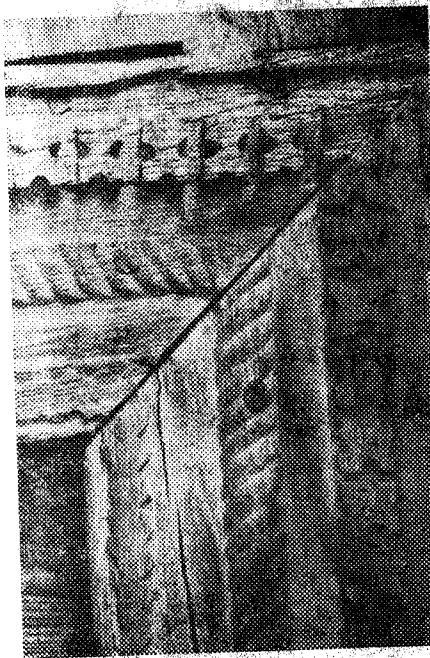
16 Detaliu de prispă la casa din Armașeni (1767)

18 Detaliu de ușă, casa Fazekás Lili din Pănet (jud. Mureș)

17 Detaliu de ușă, casa de la Gălățeni (jud. Harghita)

19 Detaliu de ușă la biserică Pănet
(jud. Mureş)

20 Detaliu de decoratie a ușilor
de la sura din Firtanu (Muzeul Cristur-
Sebeşesc)

(SbLex., IV, 12; 13 suflete, Semat., 1835, 162); Vásárenyi (Szent-lászló) filie la parohia Odorheiu (SbLex., IV, 168); Zetea (Zetelaka) filie la parohia Odorheiu (SbLex., IV, 467; 32 suflete, Semat., 1835, 163), antroponime (Avram, Boier, Duka, Koszta, Radu, Sándor), (Tír-Todor etc., LucrGeogr., III, p. 109; BulE-Biopol., VI, p. 51); Tírt-Todor (Kukulló-Keményfalva) filie la parohia Odorheiu (SbLex., II, 381; 43 suflete, Semat., 1835, 162); Satu Mare (Márefalva), filie la parohia Odorheiu (SbLex., III, 34; 61 suflete, Semat., 1835, 162) antroponime românești (GlasR., 1936, nr. 172 etc.); orașul 162) antroponime românești (GlasR., 1936, nr. 172 etc.); orașul Odorheiu (Székelyurvarhely) parohie veche românească (SbLex., IV, 144), comunitate și antroponime (LucrGeogr., III, p. 109; Lex., II, 123; numai 17 suflete, Semat., 1835, 162); Feliceni (Felsőboldogasszonyfalva) filie la parohia Odorheiu (SbLex., I, 337; 67 suflete, Semat., 1835, 162), antroponime (GlasR., 1936, nr. 184, p. 11; MijlDesn., p. 62 Dán, Oláh, Ráduly); Ötén (Otz-falva) filie la parohia Odorheiu (SbLex., III, 247); Mugeni (Bögöz) filie la parohia Odorheiu (SbLex., I, 162); Nfmgy., p. 653 Cristur

(I. G. Duca, Szákelykeresztur, Szitákeresztur, în care s-au contopit satele Szitafalva și Timafalva) avea parohie românească veche (SbLex., IV, 199; 115 suflete, Semat., 1835, 161); preot, casă parohială în centrul orașului; după a. 1866 rămîne filie la Bodogaia; majoritatea populației în Cristur erau români înainte de 1866 (informație de Ioan Fodor, de la buniul său), iar pe la a. 1900 se vorbea română în oraș, dar după legea Apponyi era huiduit (ca și în multe alte locuri) oricine vorbea românește; preotul român este alungat, biserică distrusă, în locul românilor pătrund în oraș germani, armeni și romi (tigani) maghiaroizi; familii românești vechi în Cristur: Sztójka și altele cu nume maghiare ori maghiarizate, ca Fogaras, Bálint, Fodor, Simon, Balas, Fejér, Eleches, Demeter (inform. ing. V. Rusu); Dealu (Oroszhegy) filie la parohia Odorheiu (SbLex., III, 239; 66 suflete, Semat., 1835, 163), un Oláh Bálint (Valentin) Oroszhegyi menționat la a. 1606 (ProtOdorh.), antroponime existente și azi (Trifán etc.); Sincraiu (Szt-Király) filie la parohia Odorheiu (SbLex., IV, 167); Tibod (Tibód) filie la parohia Odorheiu (SbLex., IV, 256); Polonița (Lengyelfalva) filie la parohia Odorheiu (SbLex., II, 424), antroponime (LucrGeogr., III, p. 110); Crișen (Sükő) filie la parohia Odorheiu (SbLex., IV, 98); Tăetură (Vágás) filie la parohia Odorheiu (SbLex., 372; 11 suflete, Semat., 1835, 163); Satul Mic (Kecsed-Kisfalud) filie la parohia Odorheiu (SbLex., II, 249); Lupeni (Farkaslaka) antroponime (Albul, Sztójka etc., BulE-Biopol., VI, p. 51); Bulgăreni (Bogárfalva) antroponime (un Ladislaus Krajnik de Bogárfalva, în sec. al XVIII-lea, HdÉvk., XXII, 1911, p. 11); Cehetel (Csehetfalva) filie la parohia Cristur (SbLex., IV, 294); Tarcăș (Tárcsafalva) filie la parohia Cristur (SbLex., IV, 237), antroponime românești (Lucr. Geogr., III, p. 109 și în veacul al XVII-lea); Dumitreni (Kobát-Demeterfalva) filie la parohia Cristur (SbLex., I, 249, II, 311; LucrGeogr., III, p. 109); Kadalc (Kadács) filie la parohia Cristur (SbLex., II, 28, III, 147); Chedea (Kede) filie la parohia Cristur (SbLex., II, 282, III, 148); Nicolesti (Miklósfalva, Szt-Miklós ?) filie cu 38 suflete, Semat., 1835, 162; Simoneschi (Simenfalva) filie la parohia Cristur (SbLex., IV, 69; 52 suflete, Semat., 1835, 161), antroponime (a. 1726: Mirtse Miklós kerekés [rotar], ErdMest., p. 28; Ráduly, Nyisztor s.a. în veacul al XIX-lea); „prin anii 1930, populația secuizată din acest sat, ca și din Sălaș, Betesti, Atid, Cușmed, Soimușul Mare, Eliseni, Filiași, Avrămești, Bodogaia, Gagiu etc., cerea ajutor autorităților spre a putea reveni la limba și naționalitatea românească; fără efect” (inform. V. Rusu); Rungenești (Rugonfalva), filie la parohia Cristur (SbLex., III, 416); Inlaceeni (Enlaca, Enlaka) filie la parohia Bezdin Nou (SbLex., I, 300; numai 7 suflete, Semat., 1835, 160); Firtanuș (Firtosmartonos) filie la parohia Cristur (SbLex., III, 54); Turdeni (Tordátfalva) filie la parohia Cristur

(SbLex., IV, 276); *S o i m u s u M i c* (Kis-Solymos) filie la parohia Eliseni (SbLex., II, 292); NfMgy., p. 655: *A t i a* (Attyha) filie la parohia Bezidu Nou (SbLex., I, 8), antroponime în sec. al XVIII-lea (într-o matricolă a parohiei din a. 1726: *Boer, Booka, Bombu, Ion, Kiorán, Kosztin, Moga, Oláh*, azi dispărute, înlocuite sau maghiarizate, LuerGeogr., III, p. 109); *O c n a de Jos* (Alsó-Sófalva) filie la parohia Odorheiu (SbLex., I, 38; 20 suflete, Semat., 1835, 162); *O c n a de Sus* (Felső-Sófalva) filie (SbLex., I, 348; 28 suflete, Semat., 1835, 162), antroponime (ca *Oláh* Tamás la a. 1606, ProtOdorh., II/3, E 154; Székelyseg, 1902, nr 278, 3 XII etc.); *P r a i d* (Parajd) filie la parohia Odorheiu (SbLex., III, 309; 41 suflete, Semat., 1835, 162), numeroase antroponime românești și locuitorii de confesiune greacă (GlasR., 1935, nr 102, p. 3, nr 165, 167 etc.); N. I. Dumitrașcu, *P raid*, 1936, p. 10—25); *S i c l o d* (Siklód) filie la parohia Bezidu Nou (SbLex., IV, 66; în Semat., 1835, 160 nici un credincios de lege orientală); în NfMgy., p. 655 „*Siklod, magyar, ev. ref., magyar*”; deci nici urmă n-ar fi fost de români, dar „presedintele composesoratului de pădure, Stefan Boros (original din Singeorgiul de Pădure, român căsătorit în Siclod) informea că în acest sat nu au fost iobagi, ci «călăreți (lóvasok)» liberi; parte erau români, dar acum sunt toti ‘calvini’” (inform. V. Rusu); antroponime, de ex: un dibaciu-mester „*semnat*” pe o mare instalație-zdrobitoare din lemn pentru jir (văzută de noi în Muzeul Cristur, 9.IV.1976), „*Mirtse István anno 1803, 25 mensis maii*”, adusă din Siclod; *C u ş m e d* (Küsmöd) filie la parohia Bezidu Nou (SbLex., II, 393; 27 suflete, Semat., 1835, 160), antroponime (BulEBiopol., VI, p. 51), „fiind de totdeauna filie la parohia vecină, în a. 1910 avea încă oficial 79 români, dovedă că pe la 1866 erau circa 250—300, satul fiind format din două cătune, dar din lipsa de preof și în urma dărâmării bisericii, români au fost atrași spre calvini (informații confirmate de învățătorul Mateiu din Atid și notarul Mureșanu)” (inform. V. Rusu); „familiile *Moldovan, Dan, Petru* — toți își zic unguri” (V. Găinaru); *S o l o c m a* (Szolok-ma) filie la parohia Bezidu Nou (SbLex., IV, 208; numai 6 unități, Semat., 1835, 160); *A t i d* (Etéd) filie la parohia Bezidu Nou (SbLex., I, 309; 19 suflete, Semat., 1835, 160), antroponime (*Ráduly* Lajos, *Serbán János*, *Szávály Mihály*, *Szávály Márton*, „nemzetörök” morți în revoluția 1848, Pálffy A., *Etéd község története* [Istoria comunei Atid], Székelykeresztur-Cristur, 1904, anexă; alte nume românești în sec. al XX-lea: *Márk, Mátei, Mire, Sorbán, Záhán*, LuerGeogr., III, p. 109); „după informațiile date de preotul rom.-cat. și notarul cercual, în a. 1935, confirmate de preotul reformat din Crișeni și de magistrat în vîrstă de 85 ani, în Atid (sat mare, cu aspect de orășel) a funcționat în veacul al XVIII-lea scaun de judecată condus de români; după desființarea lui și trecerea la scaunul Odor-

hei, românilor li s-a luat biserică și li s-a interzis să-și clădească una nouă; ei au trecut mare parte la rom.-cat., restul la unitarieni și calvini” (inform. V. Rusu); *C r i ş e n i* (Korispatak) filie la parohia Bezidu Nou (SbLex., II, 335; 20 suflete, Semat., 1835, 160); *B e z i d u* Nou (Bözödújfalu), „*vom Sekler und Walachen bewohnt*”, cu parohie și biserică românească (SbLex., I, 190; 202, suflete, Semat., 1835, 160), familii cu nume românești ca *Trifu Petru*, puțini au trecut la catolici (V. Rusu), GazOd., 1937, nr 124, p. 3 etc.; „familile *Lupuj* (Lupu) își zic români, dar familiile *Ráduly* își zic unguri” (inform. V. Găinaru); *B e z i d* (Bözöd) filie la parohia Bezidu Nou (SbLex., I, 190); *S ă l a ş u r i* (Székelyszállás) filie la parohia Jacod (SbLex., IV, 143). Antroponime românești și slavo-române apar prin anii 1590—1610 în Scaunul Odorheiu: *Borbát, Boer, Kinda, Oláh, Opra, Ráduly, Trinka* și a. (Prot-Odorh., passim), ca și în conscripții și documente din veacurile XVI—XVIII.

S-a observat că dintre scaunele secuiești, în Odorheiu populația românească era mai rară (supra, p. 60); în adevăr, cifrele globale pe „scaun” și cele după localități (sate) sunt mult mai mici decât în restul Secuimii, iar dintre cele 136 localități ale județului (NfMgy., p. 650—656), în 17 căre trecea și drept „magyar” și curat secuiești (SbLex.) nu a putut fi constatat nici un element etnic româneșc (nici confesiuni, antroponime etc.). Un tabel alfabetic al satelor din plasa Odorheiu a intocmit prin a. 1935 R. Gaberden (manuscris la Bibl. Acad. Române, Filiala Cluj-Napoca), încind numărul românilor și „secuizaților” ca și al secuilor; sursa cifrelor nu este indicată, dar valoarea și exactitatea lor sunt discutabile, greu de utilizat.

IV. M u r e s. Despre județul (seaun) Mureș, cf. bibliografia generală (supra, p. 33, 36—37) și monografiile MarSz., MonTgM.; cifre despre români în a. 1755, un tabel de localități din „*Sedes Siculicallis Marus, numerorus animarum unit. 11'577*” (DocMur., p. 30—40); liste cu „disuniti” (ortodoxi) din a. 1783 și urm. (DocMur., 8—81); statistică din a. 1760 înregistra 2 124 familii de români (AnIStN., III, p. 683—686); la 1799 români erau „cam 1/3 parte din locuitori” (Teleki J., supra, p. 49); monografia MarSz. înregistra în vechiul seaun Mureș 17 151 români (de confesiune orientală); statistică 1890: jud. Mureș 62 179 români, dar 67 022 de confesiune românească (Magy.kör.orsz.helységnévtára, p. 344—345); diferența de aproape 5 000 sunt în majoritate români maghiarizați de religie românească în zona Mureș—Niraj—Tîrnava Mică. NfMgy., p. 657—666. De avut în vedere, firește, numai teritoriul la est de Mureșul mijlociu, adică vechiul „scaun” secuiesc, intens deznaționalizat (mai ales în a doua jumătate a veacului al XIX-lea): zonă văii Nirajului și Tîrnava Mică. Despre români din orașul Tîrgu Mureș supra, p. 50; T. Popa, MonTgM., p. 11—28 și 303—314; *Jar și Slová* (Tîrgu

Mureş), I, 1937, nr 2, p. 34—36, nr 3—6, p. 36. Din zona Nirajului avem în bibliografia românească (1920—1940) numai indicații generale, cam largi și vagi, foarte puține înregistrări de antroponime românești (sporadic, de ex. Astra, 1927, nr 15, 10 III, p. 2), din cauza indolentei și dezorientării intelectualilor români de aici și din Tîrgu Mureş (învățători de politicianismul burghez, confesionalism și dispute personale), care considerau în chip comod și ingenios că „știau de toată lumea[?] că originea acestor locuitori este românească și că din cauza timpurilor grele, a presunilor la care au fost supuși ei și-au pierdut limbă, portul și o mare parte dintre ei credință; ba unii atât de mult au fost cuceriti pentru vechii stăpiniitori ai ținuturilor, încit încercau și încearcă să-și nege originea și să lupte contra intereselor noastre naționale”, cum observa un învățător (GazMur., 1934, nr 18, 6 V, p. 4); dar spre a se ști și recunoaște „de toată lumea” (inclusiv : Barabás A., Szádeczky L., Tóth Z. s.a. *eiudem farinae*) era necesară o documentare : știri precise, cifre, antroponime românești etc., că în vreme unii recalcitranți nu se lăsau și nu se lasă convingi nici chiar prin asemenea documente. Intelectualii din Tîrgu Mureş n-au publicat (cătă stim) aproape nimic din antroponimia româno-secuiașă de pe valea Nirajului și a Tîrnavei Mici, unde „la mijlocul veacului al XIX-lea majoritatea populației cunoștea limba română” (V. Rusu), deci era de obiceie și naționalitate românească, română.

În ordinea compartimentării teritoriale adoptate de Balogh P., sint de amintit din „preajma Nirajului” (Nyárád-köz, NfMgy., p. 662—663) iarăși numai satele notate la a. 1839 ca „ungurești” la fel ca în 1900, în care se constată totuși populație românească în veacul al XVIII-lea ori mai tîrziu : familiile numerice în statistică din a. 1760 (AnIstN., III, p. 683—686), căriva nominal, mai ales „disuniti” (DocMur.; antroponime de tip românesc, ca *Bardosán*, *Blaga*, *Boer*, *Bucur*, *Kimpian*, *Lupuly*, *Marusan*, *Moga*, *Moldován*, *Nyisztor*, *Ott-Bucur*, *Pakulár*, *Pável*, *Ráduly*, *Sorbán*, *Todor*, *Urszúj* etc., dar și *yán*, *Yán*, *Pakulár*, *Pável*, *Ráduly*, *Sorbán*, *Todor*, *Urszúj* etc., dar și unele maghiare de împrumut, cf. infra, p. 246). Satul Sîmbriaș (Jobbágyletelke) filie la parohia Iobăgeni (azi Valea, SbLex., II, 177); Vădu (Vadad) filie a parohiei Iobăgeni (SbLex., IV, 370), DocMur., p. 14, 32, 55; Pădureni (Erdőcsinád) filie la parohia Iliașa, SbLex., I, 305; Icland (Iklând) filie la parohia Erneul Mare (SbLex., II, 164); DocMur., p. 10; în rest, toate satele zonei erau la a. 1839 „magyar-român”, adică mixte, iar în veacul al XVIII-lea aveau numeroase elemente „neunite” (ortodoxi, DocMur., p. 8—55). În valea Nirajului (Nyárád-völgy) și Tîrnava Mică din 69 locații, 34 erau notate la 1839 ca „magyar-român”, 2 curat români, iar la 1900 totul este aproape curat maghiar, un singur sat românesc, din cele 34 sate ce erau maghiare la 1839, documentele românești; din cele 34 sate ce erau maghiare la 1839, documentele

filii în veacul al XIX-lea ; astfel (în ordinea topografică din NfMgy.) p. 655—666) : Eremitul (Köszvényes-Remete) filie la Chiherul de Jos (SbLex., III, 387, II, 350), DocMur., p. 14; GazMur., 1934, nr 55, 7 X (antroponime); Călugăreni (Mikháza) filie la Chiherul de Jos (SbLex., III, 82), DocMur., p. 14 și 47; Dăminei (Deményháza) filie la parohia Iobăgeni (SbLex., I, 247; 16 suflete, Semat., 1835, 57), DocMur., p. 14; Cindu (Kendő) filie la parohia Iobăgeni (SbLex., II, 233), DocMur., p. 14 și 47; Mărculeni (Markod) filie la parohia Iobăgeni (SbLex., III, 38; 39 suflete, Semat., 1835, 57), DocMur., 14 și 22; Maiata (Mája) filie la parohia Iobăgeni (SbLex., III, 21), DocMur., p. 14; Buzăa (Buzaháza) filie la parohia Iobăgeni (SbLex., I, 244; 47 suflete, Semat., 1835, 57), DocMur., p. 14, 32, 47; Mîtrești (Nyárád-Szt-Márton) filie la parohia Iobăgeni (80 suflete, Semat., 1835, 57), DocMur., p. 13, 32, 47; „moșierul Nagy Mihály și-a adus prin a. 1820—30 iobagi cu nume românești, ca Olaru deveniți aici (prin traducere) Fazakas, Dumitru devinții Demeter, — dar încă prin a. 1938 aceștia știau precis de obînsa lor românească” (inform. V. Găinaru); Vâragata (Csikfalva) filie la parohia Iobăgeni (SbLex., II, 177; 25 suflete Semat., 1835, 57), DocMur., p. 13, 31—32, 47; GazMur., 1932, nr 36; Iobagenei v. infra, p. 129); Surda (Siketfalva) filie la parohia Șard (96 suflete, Semat., 1835, 58), DocMur., p. 33; Sînsimon (Szent-Simon) antroponime (*Opra* etc.); Adriana Mare (Nagy Adorján) și Adrianul Mic (Kis Adorján) filii la parohia Troița (SbLex., II, 263, III, 132), DocMur., p. 33; Gălești (Gyárád-Gálfalva) DocMur., p. 17—18 antroponime (în veacul al XIX-lea ; Blag, Mureșan, Oltean); Bedenei (Bedefalya) filie la parohia Troița (SbLex., I, 113), antroponime (ca *Bucur*) există și azi în sat; Cornești (Somosd) filie la parohia Nicolești (SbLex., IV, 81; 19 suflete, Semat., 1835, 57); Cinta (Fintaháza) DocMur., p. 29; Ilieeni (Ilencfalva) filie la parohia Nicolești (SbLex., II, 165); Leordeni (Lörincfalva) antroponime (epitafuri : Bustya János, Rozika, Bugán, Verona, *Bukur* Gergely, *Bukur* Eszter, Porkoláb, Jánosné, Urszúj Léni etc., din veacurile XIX—XX); Silenea Nirajului (Selje) filie la parohia Sărăteni (cu numai 15 suflete, Semat., 1865, 129); Torba (Torboszló) filie la parohia Sintandrei (SbLex., IV, 273); Eremiten (Ny-Szt-Imre) filie la parohia Sintandrei (SbLex., IV, 162; 15 suflete, Semat., 1835, 55), DocMur., p. 33; Drójdi (Sépród) filie la parohia Sintandrei (SbLex., IV, 46; 12 suflete, Semat., 1835, 55), DocMur., p. 33; Iliesiu (Illésmező, lingă Sovata), care la 1839 (numai 58 suflete, Semat., 1835, 160) și 1868 (SzFLer., I, p. 139—140, infra cap. II, nota 12) era românesc, la 1900 însă maghiar și gr.-cat. (Semat., 1900 Blaj, p. 463 „filia Illésmező gr.-cat. 212, rom.-cat. 9, calvini 19”; NfMgy., p. 666; GazMur., 1934, nr 18,

6 V, p. 4 etc.); încă în 1930 și azi are numeroase antroponime românești (de ex. pe epitafuri): *Bokor* numeroși (Bucur), *Kinda* (Chindea), *Kirilla*, *Moga* Adalbert, Tibor etc.), la fel în Sărăteni; *A b u d* (Abod) filie la parohia Sărăteni (SbLex., I, 2).

Dintre celelalte sâte ale văii Tîrnava Mică sunt de menționat Sătu Lăpuș (Csókfalva) cu biserică românească (SbLex., IV, 319; 38 suflete, Șemat., 1835, 160), DocMur., p. 27 și 34, antroponime (*Atyim*-Achim etc.) există și azi; *F i n t i n e l l e* (Gyalakuta) DocMur., p. 27 „non uniti non reperiuntur”; *Călimănesti* (Klementke), DocMur., p. 27 și 55; „familiiile *Dragos* își zic unguri” (inform. V. Găinaru); *S u v e i c a* (Szövérd), filie românească la parohia Roteni (SbLex., IV, 213), DocMur., p. 30; *C o r b e s t i* (Csóka, Székelycsóka) DocMur., p. 29; *G r u i s o r* (Kis-Görgény) filie la parohia Oaia (SbLex., II, 276).

În valea Nirajului, maghiarizarea a fost atât de masivă, intensă, pe alocuri violentă (mai ales la sfîrșitul veacului al XIX-lea), încit graiul românesc era aproape total dispărut prin a. 1920; cf. *Mureșul*, 1923, nr 9, 28 XII, p. 1; *Astra*, 1927, nr 12, 17 III, p. 1; nr 14, nr 15, p. 2; nr 18, nr 21 s.a.; „numai în valea Nirajului au reușit să înstăreze 40 de comune, unde azi numai inscripțiile pietrelor de morminte și însemnările din scoarțele cărților bisericesti mai stau mărturii dureroase ale gloriei apuse...” (Trans., LXV, 1934, p. 343, I. Bozdog). Antroponime românești în valea Nirajului din veacul al XVII-lea (infra, p. 219).

În rezumat și recapitulativ-schematic se constată că în cele vreo 150 sate ale Secuimii (înșirate mai sus) unde nici Lenk (SbLex., 1839), nici Balogh (NfMgy., 1902) nu cunoșteau elemente românești și acestea existau totuși sau existaseră în veacurile XVIII-XIX și chiar pînă în veacul nostru ori în ziua de azi. Astfel prin documentarea complimentară (informații privind mai ales confesiunea și antroponimia românească, slavo-română), care în sine și în documentația disponibilă apare destul de săracioasă, sporadică (precum putea să fie cea privitoare la o populație expropriată și subordonată „decăzută” sub raport politic, în condiția de inferioritate juridică și subjugare economică a românilor din Secuime), se constată că în toate localitățile (cu excepția poate a celor vreo 17 sate din Odorhei și 1-2 în Mureș) existau elemente românești în veacurile XVIII-XIX și foarte probabil anterior, fie că erau prezentate de Lenk și de Balogh ca simple „minorități”, fie total ignorate ca în cele 150 de localități (sate) ale tabelului de mai sus. Aceasta este realitatea social-etică, în perspectiva celor două veacuri de opresiune lentă și de maghiarizare „voluntară” (consimțită sau forțată), indiferent dacă respectivii „secui” neofiti mai știau ori mai vor să audă de faptul că ei au fost români vreodată.

Informațiile și aprecierile-evaluări din tabelul de mai sus (p. 55-76), evident, sumare, aproximative, poate cam departe de realitatea absolută, oricum fără pretенția de a fi complete decit schematic (fiind poate uneori chiar superficiale, cu mari lacune, cum vor dovedi probabil eventuale cercetări amănunțite de arhișă și de teren) infățisează numai parțial populația românească (românofonă) pe care o consemnează statisticile, conscripțiile ori simple însemnări fortuite ale călătorilor-turiști, ale cercetătorilor și publiciștilor privind existența elementului popular românesc pe toată întinderea țării secuilor. Avind prezente informațiile generale din veacurile XIII-XVI, compararea situației din veacul al XVIII-lea cu cea oglindită la a. 1839 (Lenk, SbLex., Șematismele etc. și cu ea înregistrată de statistică și evaluările din jurul a. 1900 plus alte date, informații și materiale din presa maghiară și română, antroponime [infra, cap. IV, criteriul confesiunii etc.]) arată că ansamblul informațiilor poate să redea numai în general (în limii mari) realitatea etnic-populară, adevărată situație social-demografică atât din perioada veche, cât și din veacurile XVIII-XIX ori chiar de azi, cind se pot face interesante „descoperiri” de noi elemente românești sau „foste românești” în rîndul secuilor. O cercetare adincită, amplă și competență (cu documentare multilaterală) va trebui să ia ca punct de plecare deocamdată conscripțiile-statistici din veacul al XVIII-lea (supra, p. 48), cu tot caracterul lor unilateral, lacunar, căci statistică întocmită la 1760 cu familiile de „uniti” și „nonuniti” arată (cum a recunoscut chiar și Tóth Z. I.) că „de fapt recensămîntul lui Buccov, de ex. în Odorheiu [cel mai intens maghiarizat dintre județele Secuimii] aproape în fiecare sat (99 din 102 sate) a găsit români, sau locuitori de confesiune românească”⁶⁵. Imprejurările, formele, etapele prin care populația românească a „dispărut” aproape ca și cind n-ar fi existat în Secuime sint arătate mai jos (cap. II), relevind și faptul că – dacă unele elemente izolate sau grupuri de românofoni erau imigrante din alte zone sau chiar din afara teritoriului secuiesc – majoritatea absolută erau băstinași, cum o dovedesc nu numai documentele și organizarea cultural-eclesiastică, ci și antroponimia lor tipică, arhaic românească.

⁶⁵ ErdM., 1902, p. 537 (Tóth Z. I.).